

М. ЛУТФУЛЛОВ, Ф. ШАРИФОВ, И. АБДУЛЛОВ

ЗАБОНИ МОДАРИ

МУРОЧИАТ БА ХОНАНДАИ КИТОБ

Дӯсти ҷавони ман. Бидон ва огоҳ бош, ки китоб дар радифи Модар ва Ватан арзандатарин муқаддасот ба ҳисоб меравад. Тамоми бузургон, донишмандон ва хирадмандони гузаштаву муосир китобро яке аз беҳтарин арзишҳои зиндагӣ доништа, онро "аниси кунҷи танҳои" ва "фурӯғи субҳи доноӣ" пиндоштаанд.

Китобе, ки дар даст доред, бо заҳмати ниҳоят зиёд аз чоп баромадааст. То дар ин шакли ниҳоят зебо ва мазмуни баланд ба дасти Шумо расидан муаллифон, ҳуруфчинон, рассомон, саҳифабандон ва ноширон ранҷи бисёре кашидаанд, маблағи зиёде сарф кардаанд. Бинобар ин, ба қадри меҳнати онҳо расидан камоли боодобист. Китобро азизу муқаддас донед, чун гавҳараки чашим онро эҳтиёт намоед. Китобро бо шавқу завқи беандоза мутолиа созед, аз мундариҷаи он донишатонро афзун гардонед ва бомаърифату соҳибхирад шавед!

Бидонед, ки китобхониву китобдӯстӣ инсонро ҳатман ба қуллаи мурод мерасонад, мартабаашро дар ҷамъият баланд мебардорад, ӯро ҳимматбаланду қадршинос мегардонад. Эҳтиром ба Ватан, ифтихор бо Тоҷикистони азиз, дӯст доштани ҳар гӯшаву канори он аз дуруст мутолиа кардани китоб ва азбар кардани мазмуни матиҳои он ба даст меояд.

Ба Шумо, дӯсти ҷавони ман, дар роҳи омӯзиш, азхуднамоии арзишҳои бузурги инсонӣ муваффақиятҳо таманно дорам.

Бо эҳтиром
Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон

Э. Раҳмонов

**ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ЭМОМАЛӢ РАҲМОҶОВ**

М. ЛУТФУЛЛОЕВ, Ф. ШАРИФОВ, И. АБДУЛЛОЕВ

ЗАБОНИ МОДАРӢ

китоби дарсӣ барои синфи 4

Коллегиаи Вазорати маорифи Ҷумҳурии
Тоҷикистон ба ҷоп тавсия кардааст

«Сарпараст»
Душанбе
2005

ББК 81.2 тоҷик
Л89

Лутфуллоев М., Шарифов Ф., Абдуллоев И.

Забони модарӣ. Китоби дарсӣ барои синфи 4. – Душанбе:
«Сарпараст», Самара: Издательство «Учебная литература». –
Соли 2005. – 224 саҳифа.

Истифодаи китоб:

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (бахои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

Муаллимони мӯҳтарам!

Хоҳишмандем фикру мулоҳизаҳои худро оид ба мазмуни китоби мазкур ба нишони 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ, 45, Пажӯҳишгоҳи улуми педагогии Тоҷикистон ирсол намоед.

ISBN 5-902614-06-6

© «Сарпараст», 2005

© Издательство «Учебная литература», 2005

ЧОРЯКИ I

ҶУМЛА, ИБОРА ВА КАЛИМА. ТАҚРОР

ДАРСҲОИ 1–2

ГУЛҲОИ РӯЗИ ДОНИШ

Салом, фарзандони азизам! Омадед? Марҳамат, биёед. Чӣ қадар зебо шудаед! Сарулибос, дасту рӯй – ҳама тозаю озода! Ба мактабатон як назар андозед: падару модар ва муаллими меҳрубонатон ғами шуморо пешакӣ хӯрдаанд. Дару девор, тахтаю курсиҳоро ранг кардаанд.

Ана, мешунавед? Занги аввал! Муаллиматон шуморо ба синф даъват менамояд. Оҳ, синфхонаатон пури гул шудааст! Бале, гулҳои рӯзи Дониш. Дарсро оғоз менамоем. Дарси аввал – дарси Сулҳ ва сафар ба мамлакати дониш.

САҲАРГОҲОН

Саҳаргоҳон, ки булбул дар наво шуд,
 Гул аз шодӣ шукуфту ғунча во шуд.
 Шумо, эй булбулони боғи мактаб!
 Саҳаргоҳон набояд хуфт ҳар шаб.
 Шумо ҳам дар наво оед, бояд,
 Ки то аз боғи маънӣ гул кушояд.
 Саҳаргоҳон гулистони дабистон
 Тароватбахш бошад чун гулистон.
 Чаро аз ин гулистон гул начинем?
 Чаро дар кунҷи бекорӣ нишинем?

Садриддин Айнӣ

ЛУҒАТ:

Дабистон – мактаб.

Савол ва супоришҳо:

Шеърро хонед. Ҳамдигарро ба муносибати саршавии соли нави таҳсил – рӯзи Дониш табрик намоед. Нависед, ки дар мактаби

шумо соли нави таҳсил ва рӯзи Донишро чӣ тавр ҷашн гирифтанд?
Ҳикояро ин тавр оғоз намоед: Якуми сентябр. Ҳаво софу беғубор.
Дарси аввал сар шуд...

ДАРСҶОИ 3–4

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Ҳазор сол пеш дар як хонаводаи асилзодаи тоҷик кӯдаке таваллуд шуд, ки номашро Исмоил гузоштанд. Исмоил дар ин оила фарзанди яккаю ягона набуд. Онҳо 6 нафар бародар буданд. Ҳамаи бародарон меҳнатдӯст, пуршафқат ва меҳрубон буданд. Вале Исмоил фарқ мекард. Ӯ аз ҳама зиёд раҳмдил, одил ва ғамхор буд.

Исмоил дар мактаб нағз меҳонд. Ҳамаи фанҳоро хубу аъло медонист. Аммо забони модарӣ, таърих ва адабиётро бештар дӯст медошт. Бисёр шеър медонист. Худаш ҳам пинҳонӣ шеър мегуфт. Ба бачаҳои ақибмонда ёрӣ мерасонд.

Исмоил як ҷавони боақл, далер, нотарс, зираку ҳушёр ба камол расид. Аспасаворӣ, шиноварӣ, найзазаниро хуб ёд гирифт.

Падари бузургворашон касал шуд. Пеш аз маргаш васият кард, ки Исмоил шоҳ шавад. Исмоил шоҳ – сарвари халқ шуд. Азбаски аз хонаводаи Сомониён, яъне тоҷикон буд, ӯро Исмоили Сомонӣ мегуфтанд.

Дар он замон душманони халқи мо зиёд буданд. Онҳо меҳостанд, ки заминҳои мамлакатаи моро соҳиб шаванд, халқи бечораро ғорат кунанд, писарону духтарони ҷавонро ба ғуломӣ баранд. Исмоили Сомонӣ мардуми заҳматкашро муттаҳид кард. Ба муқобили душманон мубориза бурд. Дастӣ онҳоро аз кишвар кӯтоҳ кард... ба деҳқонон замин дод, дашту биёбонро обёрӣ кард.

Дар замони ҳукмронии Исмоили Сомонӣ адлу инсоф устувор гардид, зеро ҳуди ӯ роҳбари нангу номусдор, ғамхор ва халқпарвар буд. Нақл мекунад, ки ӯ рӯзҳои барфу борон савори асп дар саҳни ҳавлии қаср, назди дарвоза меистод. Мепурсиданд, ки барои чӣ ин корро мекунад. Ҷавоб медод, ки агар дар хонаи гарм шинад, одамон гумон мекунад, ки ман нестам. Ноумед гашта мераванд. Бигзор маро бубинанд, дарди дилашонро бигӯянд.

Дар замони ҳукмронии Исмоили Сомонӣ адабиёт, илм, касбу ҳунар хеле пеш рафт. Мардум илмро тоҷи сар карда, онро қуфлқушои ҳамаи дарҳо номидаанд. Абдурахмони Ҷомӣ мегӯяд:

**Тоҷи сари ҷумла ҳунархост илм,
Қуфлқушои ҳама дархост илм.**

Баъди сари Исмоили Сомонӣ бегонагон мулки моро соҳиб шуданд. Бештар аз ҳазор сол ном ва хизматҳои бузурги ин сарвари оқилу доно фаромӯш шуд.

Шукри Худо, баъди ҳазор сол Ватани азизи мо – Тоҷикистон аз нав озод ва мустақил гардид. Халқ Эмомалӣ Раҳмоновро сарвари худ интихоб кард. Президенти мамлакати мо Эмомалӣ Раҳмонов дар фаъолияти худ кори Исмоили Сомониро сармашқ қарор дод. Номи ӯро зинда кард. Тоҷикон ба хотири пешвои халқи худ – Исмоили Сомонӣ дар шаҳру ноҳияҳо ҳайкалу ёдгориҳо бунёд мекунанд. Шаҳрҳо, кӯчаҳо ва мактабҳоро ба номи ӯ мегуздоранд.

Савол ва супоришҳо:

1. Матнро хонед ва мазмуни онро ҳикоя кунед.
2. Сифатҳои Исмоили Сомониро номбар кунед.
3. Исмоили Сомонӣ ба илм ва касбу ҳунарҳо чӣ гуна муносибат мекард?
4. Чаро шоир илмро тоҷи сари ҳунарҳо номидааст?
5. Озодӣ ва истиқлолияти Ватанамонро чӣ хел мефаҳмед?
6. «Исмоили Сомонӣ дасти душманҳоро кӯтоҳ кард» – чӣ маъно дорад?
7. Сарчашмаи илму дониш чист?
8. Дар бораи китоби дӯстдоштаатон ҳикоя нависед.

ДАРСҲОИ 5–6

ШОҲИ АДОЛАТҲОҲ

Дар замони пеш подшоҳи золиме буд. Мардум аз бедодгарию ӯ ба танг омада буданд ва ҳамеша дуои бадаш мекарданд. Рӯзе ин

подшоҳ ба шикор рафт ва баъди баргаштан ҷорчӣ андохт, ки «Эй мардум, дидаи дили ман то имрӯз роҳи дурустро намедид. Ман ба шумо ва фарзандони шумо ситам мекардам. Ҳоло ба ман бовар кунед, дигар ба касе ҷабру ситам намекунам ва намегузорам, ки золиме бар касе зулм бикунад».

Мардум аз ин мужда ҷони тоза пайдо карданд ва камбағалону фақиронро аз ин башорат дар боғи умедворӣ гули мурод шукуфта шуд.

Алқисса, адолати подшоҳ ба ҷое расид, ки барра аз пистони шер шир мехӯрд ва тазарв ба боз ҳамчинсу ҳаманбоз мешуд. Ба ин васила ба подшоҳ шоҳи Додгар лақаб доданд.

Яке аз наздикони шоҳ рӯзе аз ӯ пурсид, ки чӣ тавр шуд, ки шумо якбора подшоҳи адолатхоҳ шудед. Шоҳ ҷавоб дод, ки рӯзе ба шикор рафта будам, ба ҳар тараф метохтам ва ба ҳар ҷониб назора меандохтам. Ногоҳ дидам, ки саге дар ақби рӯбоҳе давид ва устухони пояшро ба дандон хоида, пора кард. Бечора рӯбоҳ бо пои ланг ба сӯроҳие гурехт ва саг бозгашт. Дар ҳамин вақт пиёдае санге биандохт ва пои он саг шикаст. Пиёда ҳанӯз чанд қадам нарафта буд, ки аспе лагаде бар вай бизад ва пояш шикаст. Он асп низ пораи роҳ нарафта, пояш ба сӯроҳие фурӯ рафт ва бишикаст. Ман ба худ гуфтам:

«Дидӣ, ки чӣ карданд ва чӣ диданд?»

Зарбулмасал:

**Нек дарёбу бад макун зинҳор,
Ки баду нек боз хоҳӣ дид.**

Ҳусайн Воизи Кошифӣ

ЛУҒАТ:

Ҷорчӣ – хабарбар, муждарасон.

Башорат – хабари хуш.

Ситам – ҷабр, зулм.

Анбоз – ҳамдам, ҳамроз, ҳамнишин.

Савол ва супориш:

1. Чаро ба подшоҳи золим шоҳи Додгар лақаб доданд?
2. Шоҳ ба шахси саволдиҳанда чӣ ҷавоб дод?

Машқи 1. Ҷумлаҳои зеринро нависед ва гӯед, ки онҳо аз чанд калима иборатанд?

1. Мардум аз ин мужда ҷони тоза пайдо карданд.
2. Ба подшоҳ шоҳи Додгар лақаб доданд.
Калимаҳои ҳаммаъноӣ «мардум» ва «ҷорчӣ»-ро нависед:
мардум – халқ...
ҷорчӣ – хабарбар...

Машқи 2. Бозӣ. Аз ҳарфҳои калимаи «Фирӯз» истифода карда, калимаҳои нав бисозед. Намуна: рӯз, зӯр, ...

Машқи 3. Хонед. Гӯед, ки дар шеър сухан дар бораи чӣ меравад?

КИТОБ

Хуштар зи китоб дар ҷаҳон ёре нест,
Дар ғамкадаи замона ғамхоре нест.
Ҳар лаҳза аз ӯ ба гӯшаи танҳои
Сад роҳате ҳасту ҳаргиз озоре нест.
Абдураҳмони Ҷомӣ

Супориш:

1. Ҳангоми навиштан кӯшиш намоед, ки ҳар сатри шеър алоҳида навишта шавад.
2. Чаро аввали ҳар сатр бо ҳарфи калон навишта шудааст?
3. Калимаи «Ҷаҳон» ва калимаҳои ҳаммаъноӣ онро нависед:
ҷаҳон, ...
4. Шеърро аз ёд кунед.

ДАРСҲОИ 7–8

САЙЁДИ ҲАРИС

Сайёде рӯзе аз саҳро мегузашт. Рӯбоҳе дид бағоят чусту чолок, дар фазои он дашт бозикунон ба ҳар тараф ҷилва менамуд. Ба сайёд мӯи он хуш омад. Ба нархи гарон фурӯхтани онро тасаввур кард, назди хонаи рӯбоҳ чоҳе канда, бо хасу хошок пӯшида, мурдоре ҳам болои он гузошт. Худ дар камин мунтазир нишаст.

Иттифоқо, рӯбоҳ аз хонааш берун омад. Бӯи он мурдор ўро кашон-кашон ба лаби он чоҳ овард. Рӯбоҳ бо худ гуфт: «Агарчи мумкин аст ин чоҳ қонваре мурда бошад, шояд дар зери он доме гузошта бошанд. Беҳтараш наздик нашавам». Рӯбоҳ ин фикр карда, аз сари он мурдор даргузашт ва роҳи саломат пеш гирифт.

Дар ин асно паланги гуруснае аз болои кӯҳ омад ва ба бӯи мурдор худро ба чоҳ афканд. Сайёд вақте ки садои дар чоҳ афтодани қонварро шунид, тасаввур кард, ки рӯбоҳ афтид. Аз ғояти ҳирсу тамаъ, бе он ки тааммуле кунад, давиду худро ба чоҳ партофт. Паланг ба хаёли он ки ў мурдори ёфтаашро кашида мегирад, баргашту шиками сайёд бидарид. Сайёди ҳарис ба шумии ҳирсу тамаъ дар доми фано афтид. Вале рӯбоҳи қонеъ аз вартаи бало наҷот ёфт.

Зарбулмасал:

**Бад макун, ки бад афти,
Чоҳ макан, ки худ афти.**

ЛУҒАТ:

Камин – шинак, ҷои пинҳон шудан ба мақсади шикор.

Тааммул – андеша, мулоҳиза, фикр.

Доми фано – қафаси нестӣ, ҷои ҳалокатовар.

Вартаи бало – ҷои хатарнок.

Савол ва супориш:

1. Сайёд барои ба даст овардани рӯбоҳ кадом ҳиларо истифода бурд?
2. Оқибати ҳарисиву тамаъ ба чӣ оварда расонд?

Машқи 4. Ду ҷумлаи охири матни «Сайёди ҳарис»-ро нависед ва гӯед, ки онҳо аз чанд калима иборатанд?

Машқи 5. Зарбулмасалро ба дафтаратон нависед.

Машқи 6. Афсонаро хонед. Мазмунашро нақл кунед. Дар бораи шер боз чиҳо медонед? Чаро шерро подшоҳи ҳайвонҳо меноманд?

ШИКОРЧӢ ВА ҲЕЗУМКАШ

Як шикорчӣ буд, вале чуръат ва ғайрати зиёде надошт. Ӯ сӯи ҷангал рафта дид, ки ҳезумкаше машғули кор аст. Пурсид, ки дар ҳамин наздикиҳо шер ё хонаи онро надидааст? Ҳезумкаш ҷавоб дод:

– Дидаам. Ана ҳозир ман ба ту шерро нишон медиҳам.

Шикорчӣ аз шунидани ин гап рангаш парид, пойҳояш ларзидаанд.

– Не-е, бубахшед маро. Ман мехостам роҳи шерро бубинам, на худи онро.

Супориш:

Ба саволҳо аз рӯи мазмуни афсонаи «Шикорчӣ ва ҳезумкаш» ҷавоб нависед.

1. Шикорчӣ дар ҷангал киро дид?
2. Ӯ аз ҳезумкаш чиро пурсид?
3. Ҳезумкаш чӣ ҷавоб дод?
4. Чаро шикорчӣ тарсид?
5. «Пойҳояш ларзидаанд»-ро медонед, аммо «рангаш парид» чӣ маъно дорад?

ДАРСҲОИ 9–10

9 СЕНТЯБР – Рӯзи ИСТИҚЛОЛИЯТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Машқи 7. Аз расм истифода карда, дар бораи «Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳикоя кунед. Шеъри «Дар канори Ватанем»-ро хонда, гӯед, ки дар он сухан дар бораи чӣ меравад.

ДАР КАНОРИ ВАТАНЕМ

Мо тозабахори гулнисори Ватанем,
 Дилбастаи равнақу барори Ватанем.
 Ҳарчанд ба ҳар канор роҳ мепӯем,
 Ҷони Ватанем, дар канори Ватанем.
 Амри Ватан аст фарзи мо шому саҳар,
 Роҳи Ватан аст тарзи мо шому саҳар.
 Моро чу ҳаёти беназире додаст,
 Пеши Ватан аст қарзи мо шому саҳар.
 Бо умри ҷавон ҳусну ҷамоли Ватанем,
 Бо дасти ҳунар авчу камоли Ватанем.
 Чу рӯзу шабон хаёли мо дар сари ўст,
 Мо ҳам шабу рӯз дар хаёли Ватанем.

Гулназар

Машқи 8. Бозӣ. Аз ҳарфҳои калимаи «Парчам» истифода бурда, калимаҳои дигар созед.

Машқи 9. Дар мавзӯи «Парчами Тоҷикистон» матн тартиб диҳед ва гӯед, ки чаро аввали ҷумлаҳо бо ҳарфи калон сар кардед?

ДУ БОЗ

Шабе бозе ба бозе гуфт дар дашт,
 Ки то кай кӯҳу саҳро метавон гашт?
 Биё, то сӯи шаҳр орем парвоз,
 Ки бо шаҳзодагон бошем дамсоз.
 Ба шабҳо шамъи кофурӣ гудозем,
 Ба рӯзон бо шаҳон нахчир бозем.
 Ҷавобаш дод он ёри накӯрой,
 Ки эй нодони дунҳиммат саропой.

Тамоми умр агар дар кӯҳсорон
 Ҷафои барф бинӣ, ҷабри борон.
 Кашӣ дар ҳар нафас сад гуна хорӣ
 Зи чанголи уқобони шикорӣ.
 Басе беҳтар, ки бар тахти зарандуд
 Даме маҳкуми ҳукми дигаре буд.
Ҷаннатии Исфаҳонӣ

ЛУҒАТ:

Боз – парандаи шикорӣ.

Накӯрой – некхоҳ, некандеш.

Дамсоз – ҳамсӯҳбат.

Дунҳиммат – пастҳиммат.

Кофур – моддаи хушбӯи сафедтоб.

Тахти зарандуд – тахти заррин.

Нахчир бохтан – шикор кардан.

Маҳкуми ҳукм – фармонбардор.

Савол ва супориш:

1. Як боз ба бози дигар чӣ гуфт?
2. Бози дуҷумӣ чӣ ҷавоб дод?
3. Чаро бози дуҷум ҳамсӯҳбаташро нодону камҳиммат меҳисобад?
4. Шеърро аз ёд кунед.

Машқи 10. Мазмуни шеъри «Ду боз»-ро ба хотир биёред ва баъд ба саволҳои зерин ҷавоб нависед:

1. Бозҳо дар кучо мегаштанд?
2. Шабе як боз ба дигараш чӣ гуфт?
3. Бози дуҷум чӣ ҷавоб дод?

Бозӣ. Калимаҳои фикр карда нависед, ки аз ҳар ду тараф хонед ҳам, маъно тағйир наёбад. Намуна: нон, тут...

Машқи 11. Калимаҳои сатри 5-уми «Ду боз»-ро ба тартиби зерин нависед:

- Номи ашӯҳо (чӣ? ...)
 Амали ашӯҳо (чӣ кор мекунанд? ...)
 Аломати ашӯҳо (чӣ хел? чӣ гуна? ...)

ДАРСҲОИ 11–12

МОДАРИ ТОҶИК

Модари тоҷик, аё ҳусни баҳор,
 Мӯниси дил, мӯниси ҷонам туй.
 Ин ман, он фарзанди дилбанди туям,
 Модари гаҳвораҷунбонам туй.
 То ки бошам, дӯст медорам туро,
 Ту чу файзу ифтихори кишварӣ.
 Дар ту дорад наслу асли мо давом,
 Баҳри ман бартар зи ганҷу гавҳарӣ.
 Рӯдакиву Бӯалӣ фарзанди туст,
 Модари Шоҳину Сайидо туй.
 Шир додӣ бар Маҳастиву Камол,
 Модари Беруниву Савдо туй.
 Ту барои нангу номи кишварат,
 Балъамиву Насри Сомон зодаӣ.
 Баҳри ҳифзи мулку фарзандони худ,
 Ту абармардони майдон зодаӣ.

Камол Сӯфӣ

Савол ва супориш:

1. Шеърро хонед ва мазмуни онро нақл кунед.
2. Шумо модари худро барои чӣ дӯст медоред?
3. Ду банди аввали шеърро азёд кунед.
4. Бандҳои 3–4-ро ба наср гардонед.
5. Исмҳои хосро ҷудо кунед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо созед.

Машқи 12. Мазмуни шеърро бо ҷумлаҳои худ нависед:

1. Дар бораи модар боз кадом шеърро медонед?
2. Модари тоҷик кадом одамони бузургро зодааст?
3. Номи одамони бузургу намоёни деҳа, маҳалла, ноҳия, шаҳр ва ҷумҳуриро нависед.

Супориш:

Матни навиштаатонро хонда, исм, феъл ва сифатҳоро муайян кунед.

Бозӣ. Аз ҳарфҳои калимаи «Модар» истифода карда, калимаҳои нав созад.

Машқи 13. Ҳикоячаи зеринро ба дафтаратон нависед ва ба зери исм – як хат, сифат – хати мавҷнок, феъл – ду хат кашед.

БАРОДАР ВА ХОҶАР

Падаре як писар ва як духтар дошт. Писараш мақбул ва соҳиб-ҷамол, вале духтараш зишту бадрӯ буд. Рӯзе дар аснои бозии тифлона назарашон ба оина афтод, ки дар рӯи мизи модарашон гузошта шуда буд. Писар аз дидани зебоии худ хурсанд шуда ва худро таъриф намуд, вале духтар мутаассир шуда, назди падари худ шикоят бурда, гуфт, ки бародарам ба чизе ифтихор мекунад, ки бояд духтарҳо ба он ифтихор кунанд. Падар ҳардуяшонро дар оғӯш кашида, мавриди лутф қарор дода ва гуфт: «Хоҳиш мекунам, шумо ҳар рӯз ба оина нигоҳ кунед. Ту, эй писарам, бикӯш то хубӣ ва зебогии чеҳраи худро бо аъмол ва кирдори нек беҳтар ва хубтар бисозӣ! Ту ҳам, эй духтарам, кӯшиш кун бо некӯӣ ва эҳсон номатлубияти зоҳири худро матлубу мақбул гардонӣ!»

Аз «Ҳикматҳои Луқмони Ҳаким»

ЛУҒАТ:

Зишт – безеб, бадрӯ.

Мутаассир – хафа, хиҷил.

Мавриди лутф – меҳрубонӣ.

Аъмол – амал, кор.

Эҳсон – хайр, меҳрубонӣ.

ДАРСИ 13

ШЕРМАРДИ НОМДОРИ ДАНҒАРА (Ба ёди Талбак Лолаев)

Сели оташ, сели яғмо, сели дуд
Паҳн шуд дар осмони ғаллазор.
Ҷанг байни одаму оташ падида
Омадӣ андар миёни ғаллазор.

Чун самандар ту натарсида зи нор,
 Хешро андохтӣ бар корзор.
 Назди ёронат бигаштӣ сарбаланд,
 Шеваи оташпарастӣ дод кор.
 Ҳифз кардӣ тоннаҳои ғалларо,
 Аскаросо хӯрда бо қонат қасам.
 Ростӣ, ки ин фидокории ту
 Аз фидокории Шерак нест кам.
 Офарину шукру ҳамди бешумор
 Модареро, ки туро парвардааст.
 Ҳамраҳи шири сафедаш бар дилат
 Меҳру ихлосу вафо парвардааст.
 Ҳар гаҳе созам тановул нони гарм,
 Ёд ояд ғаллазори Данғара,
 Чеҳраи зебои гандумгуни ту,
 Шермарди номдори Данғара.

Бобо Ҳоҷӣ

ЛУҒАТ:

Ямо – тороҷ, ғорат.

Нор – оташ, оташи дӯзах.

Шева – ҳунар, одат.

Ҳамд – ситоиш.

Савол ва супориш:

1. Дар шеър сухан дар бораи кӣ меравад?
2. Талбак чӣ хел корнамоӣ нишон дод?
3. Шеър аз чанд банд иборат аст?
4. Банди охирино бори дигар хонда, гӯед, ки шоир аз кадом исмҳо, сифатҳо ва феълҳо истифода кардааст.

Машқи 14. Хонед. Гӯед, ки аз модар ба шоир чӣ мерос мондааст?

ДАРСҲОИ 14–16

ЗАБОНИ МОДАРИ

Надорам модари худро ба хотир,
 Валекин ҷовидон дар ёд дорам,

Надорам ёд чашму рӯи ўро
 Забони модарӣ – мероси модар.
 Зару зевар барои ман намонда,
 Ман аз гармиву аз ширинии он
 Надорам ёд бӯи мӯи ўро.
 Кунам дар ҷони худ – эҳсоси модар.
Пиримқул Сатторӣ

Супориш:

Ибораи «забони модарӣ»-ро алоҳида нависед ва бо он ҷумла тартиб диҳед.

ҲИССАҲОИ НУТҚ

ИСМ

Бачаҳо, яке аз шумоён бо ибораи «забони модарӣ» ҷумлае тартиб дода, навиштааст, ки забони модарии мо хеле бой мебошад. Бале, бачаҳо, забони тоҷикии мо бой, раван ва мавзун буда, дар он калимаҳои бисёре мавҷуданд. Он калимаҳо ба ҳиссаҳои гуногуни нутқ – исм, сифат, феъл, пешоянд ва ғайра ҷудо мешаванд.

Машқи 15. Хонед ва калимаҳои ро, ки ба саволҳои ҷӣ? чиҳо? кӣ? киҳо? ҷавоб мешаванд, навишта гиред.

МАКТАБИ ТУ

Ту ҳар рӯз ба мактаб меоӣ. Рост ба синфат меравию дар курсӣ мешинӣ. Ин хуб аст. Аммо медонӣ, ки бачаҳо дар синфхонаҳои дигар ба ҷӣ кор машғуланд. Ана, биё, ба ин синфхона назар мекунем. Духтарон дасту остин барзада, хамир мекунанд. Онҳо рӯзгордориро меомӯзанд.

Акнун ба синфхонаи дигар наздик мешавем. Дарро оҳиста мекушоем. Дидӣ, бачаҳо либоси корӣ пӯшидаанд. «Онҳо ҷӣ кор мекунанд?» – мепурсӣ. Онҳо ҷӯб арраю ранда мекунанд. Мизу курсӣ месозанд. Дар хонаи дигар бошад, бачаҳо ба оҳангарӣ машғуланд.

Ту ҳам шояд дар оянда устои моҳир шавӣ. Аммо бидон, ки ибтидои ҳар гуна кор аз мактаб сар мешавад.

Супориш:

Оҳангар каланд, дуредгар курсӣ месозад.
Гӯед, ки онҳо боз чиҳа месозанд?

Машқи 16. Асбобҳои хониш ва ашӯҳои дар синф бударо номбар кунед ва савол гузоред.

Машқи 17. Номбар кунед ва нависед, ки дар роҳи байни мактаб ва хонаатон чиҳоро мебинед. Намуна: паранда, дарахт, ...

ГУНЧИШК

Гунчишке хонаи худро партофта, дар сӯроҳии ошӯнаи лаклаке хона сохт.

Ба вай гуфтанд:

– Туро чӣ муносибат, ки бо ҷуссае бад-ин хурдӣ бо ҷавонмарде бад-он бузургӣ ҳамсоя бошию худро бо вай дар маҳалли иқомату манзили истиқомат ҳампоя дорӣ?

Гуфт:

– Ман низ ин қадар донам, аммо ба донистаи худ амал натавонам. Дар ҳамсоягии ман морест, ки чун ҳар сол бачагон барораму бо хуни ҷигар бипарварам, ногоҳ бар хонаи ман тозаду бачагони маро қути худ созад. Имсол аз вай гурехтаам ва дар домани давлати ин бузург овехтаам. Умед дорам, ки қасди маро аз вай биситонад ва чунон ки ҳар сол бачагони маро қути худ гардонидааст, имсол вайро қути бачагони худ гардонад.

ҚИТЪА

Чу рӯбоҳ дар бешаи шер бошад,
Зияд эмин аз захми чанголи гургон.
Зи бедоди хурдон амон ёбад он кас,
Ки гирад ватан дар ҷавори бузургон.
Абдурахмони Ҷомӣ

ЛУҒАТ:

Иқомат – дар ҷое зистан.
Қут – хӯрок, таом.

Эмин – беҳавф, осуда.
Ҷавор – наздикӣ, ҳамсоғӣ.

Савол ва супориш:

1. Гунчишк дар куҷо хона сохт?
2. Рафиқонаш ба ӯ чӣ гуфтанд?
3. Гунчишк чӣ ҷавоб дод?
4. Ин маъниро шоир дар қитъа чӣ тавр баён кардааст?
5. «Қути худ созад» чӣ маъно дорад?

ДАРСИ 17**НАҚЛИ ХАТТӢ****ДАРСИ 18****ТИРАМОҶ**

Шӯҳрати бисёр дорад тирамоҳ,
 Номи лангардор дорад тирамоҳ.
 Дасти боло, рӯи хандон, чашми сер,
 Домани пурбор дорад тирамоҳ.
 Паҳн карда хони зебо дар замин,
 Нозу неъматҳои дунё дар замин.
 Мекунад моро ба даргоҳаш хабар.
 Дорад он тӯю тамошо дар замин.
 Хам шуда сӯи замин бо эҳтиром,
 Медиҳад аз номи колхозчи салом,
 Чун дарахти сершоҳу сербарг,
 Мисли домоду арӯси некном.
 Кӯҳсор аз шарқ чун деҳқони пир,
 Мебарад тӯёнаҳои беназир.
 Лаълии заррин ба сар бардошта,
 Ҷар саҳар гӯяд, ки: аз ман ҳада гир!

Мирзо Турсунзода

ЛУҒАТ:

Хони зебо – дастурхони пурнозу неъмат.

Супориш:

1. Шеърро хонед ва ибораҳоеро, ки исму сифат доранд, нависед.
2. Чор сатри аввали шеърро аз ёд кунед.
3. Аз ҳарфҳои калимаи «Тирамоҳ» истифода карда, калимаҳои дигар созед. Намуна: Ромит, Тоҳир, ...

Машқи 18. Дар мавзӯи «Тирамоҳ» матн тартиб диҳед ва нависед. Зери исми хат кашада, савол гузоред. Ашё ва одамон, ки ба саволҳои чӣ? чиҳо? кӣ? киҳо? ҷавоб мешаванд, исми мебошанд. Масалан: китоб, дафтар, талаба муаллим, синф, тахта, замин, кафтар, мурғ, дарахт, лолаҳо, гул, коргар, деҳқон, падарон.

ДАРСҲОИ 19–20

Машқи 19. Матро хонед, исмиҳоеро, ки бо ҳарфи «т» сар мешаванд, нависед ва савол гузоред.

САФАР АМИРШОЕВ

Дар сарзамини Литва Жижмори ном шаҳрчаи сабзу хурраме ҳаст. Понздаҳуми июли соли 1944 ҷанговарони мо дар доманаи бешазори назди ин шаҳр ҷасади тоҷикписари диловар Сафар Амиршоевро ба хок супурданд. Ҳоло ин ҷо зиёратгоҳи насли наврас аст. Талабаҳо гирди қабрро ба гулу гулзор табдил додаанд. Дар сари қабр тӯпи таърихӣ гузошта шудааст, ки як вақтҳо Сафар бо он писари содиқи Ватан будани худро исбот карда буд. Ин тӯп аз шасту се ҷояш сӯроҳ дорад. Агар он ба забон меомад, таърихи шасту се бор тир хӯрда, ба ин ҳолат расиданашро як ба як нақл мекард.

Машқи 20. Нависед. Ба зери исми хат кашед.

ЛУҒАТ:

Хони зебо – дастурхони пурнозу неъмат.

Супориш:

1. Шеърро хонед ва ибораҳоеро, ки исму сифат доранд, нависед.
2. Чор сатри аввали шеърро аз ёд кунед.
3. Аз ҳарфҳои калимаи «Тирамоҳ» истифода карда, калимаҳои дигар созед. Намуна: Ромит, Тоҳир, ...

Машқи 18. Дар мавзӯи «Тирамоҳ» матн тартиб диҳед ва нависед. Зери исми хат кашида, савол гузоред. Ашё ва одамон, ки ба саволҳои чӣ? чиҳо? кӣ? киҳо? ҷавоб мешаванд, исми мебошанд. Масалан: китоб, дафтар, талаба муаллим, синф, тахта, замин, кафтар, мурғ, дарахт, лолаҳо, гул, коргар, деҳқон, падарон.

ДАРСҲОИ 19–20

Машқи 19. Матро хонед, исмиҳоеро, ки бо ҳарфи «т» сар мешаванд, нависед ва савол гузоред.

САФАР АМИРШОЕВ

Дар сарзамини Литва Жижмори ном шаҳрчаи сабзу хурраме ҳаст. Понздаҳуми июли соли 1944 ҷанговарони мо дар домани бешазори назди ин шаҳр ҷасади тоҷикписари диловар Сафар Амиршоевро ба хок супурданд. Ҳоло ин ҷо зиёратгоҳи насли наврас аст. Талабаҳо гирди қабро ба гулу гулзор табдил додаанд. Дар сари қабр тӯпи таърихӣ гузошта шудааст, ки як вақтҳо Сафар бо он писари содиқи Ватан будани худро исбот карда буд. Ин тӯп аз шасту се ҷояш сӯроҳ дорад. Агар он ба забон меомад, таърихи шасту се бор тир хӯрда, ба ин ҳолат расиданашро як ба як нақл мекард.

Машқи 20. Нависед. Ба зери исми хат кашед.

Дар боғчаи меҳмонхона чанд нафар меҳмонони аз дуру наздик омада сайру гашт мекарданд. Дар тарафи чапи кӯча крани борбардори Чумъагул дар рӯи роҳи оҳан пасу пеш равуо карда, деворҳои яклухти панелиро мебардошт, устоҳо даст ба даст деворҳоро ҷо ба ҷо мекарданд, иморат месохтанд. Даста-даста аловҳои кафшерчиён ҳалқаҳои деворҳоро ба ҳам васл мекард.

Бобо Насриддин

ТОВУС ВА ЗОҒ

Товус ва зоғе ба саҳни боғе фароҳам расиданду айбу ҳунари якдигарро диданд. Товус ба зоғ гуфт:

– Ин мӯзаи сурх, ки дар пой туст, лоиқи атласу заркашу дебои мунаққашӣ ман аст. Вақте ки аз шаби торик ба рӯзи равшани вучуд меомадем, дар пӯшидани мӯза ғалат кардаем: ман мӯзаи чармини сиёҳӣ туро пӯшидаму ту мӯзаи чармини сурхи маро.

Зоғ гуфт:

– Ҳол бар хилофи ин аст. Агар хатое рафтааст, дар пӯшишҳои дигар рафтааст: боқии хилъатҳои ту муносиби мӯзаи ман аст. Ғолибан, дар он хоболудагӣ ту сар аз гиребони ман баровардай ва ман сар аз гиребони ту.

Дар он наздикӣ сангпуште сар ба гиребони андеша фуру бурда буд ва он муҷодалаву муқоваларо мешунид. Сар баровард, ки:

– Эй ёрони азизу дӯстони соҳибтамир, ин муҷодалаи беҳосилро бигузореде аз ин муқовалаи бефоида даст бидоред. Худои таъоло ҳама чизро ба як кас надодааст ва зимоми ҳама муродот дар кафи як кас наниҳода.

Абдурахмони Ҷомӣ

ЛУҒАТ:

Дебо – порчаи нафиси абрешимии қимматбаҳо.

Муҷодала – баҳс.

Муқовала – гуфтугӯ.

Зимом – лаҷом.

Савол ва супориш:

1. Товус ва зоғ дар кучо вохӯрданд?
2. Товус ба зоғ чӣ гуфт?
3. Зоғ чӣ ҷавоб дод?
4. Сангпушт чӣ насиҳат кард?
5. Нависанда дар ин ҳикоя аз кадом исмҳо истифода кардааст?

Машқи 21. Дар вақти дубора нақл намудани мазмуни ҳикоя кӯшиш кунед, ки ибора ва таркибҳои худ нависандаро фаровон истифода баред. Ба саволҳои зерин ҷавоб нависед ва зерин исмҳо хат кашед.

1. Товус зоғро чӣ гуфт?
2. Зоғ чӣ ҷавоб дод?
3. Сангпушт чӣ маслиҳат дод?

ДАРСҲОИ 21–22

Машқи 22. Хонед. Исмҳоро номбар кунед.

ДУЗД ВА МОДАРАШ

Тифле китобчаи яке аз ҳамсинфонашро дуздид ва ба хона назди модари худ овард. Модараш натанҳо ӯро сарзаниш накард, балки ӯро ташвиқ кард. Рӯзи дигар он тифл соатеро дуздида, ба хона овард ва мавриди навозиши бештар қарор гирифт.

Тифл оҳиста-оҳиста ҷавон мешуд ва баъд аз он ба дуздидани ашёи бешқимат мепардохт. Рӯзе ӯро дар айни амали дуздӣ гирифтдор карданд. Дастҳои ӯро ба ақиб баста, ӯро ба сӯи дор мекашиданд. Модараш, ки дар ақибӣ ҷамъият равон буд, гиря мекард ва ба сару рӯи худ мезад. Писараш аз мардум иҷоза хост, ки то дар гӯши модари худ ҳарфе бигӯяд. Вақте модараш наздик шуд, писар гӯши модари худро ба дандон гирифта ва онро аз бех барканд. Модараш бо доду фарёд гуфт:

– Ҷ... ту як авлоди нохалаф ҳастӣ.

Писараш ҷавоб дод:

– Ту модари нохалаф ҳастӣ, агар дар ҳамон кӯдакӣ маро аз дуздӣ боз медоштӣ, ман на дузд мебудам ва на ба чунин марги шармовар маҳкум мешудам!

ЛУҒАТ:*Ташвиқ* – дастгирӣ, тарафдорӣ.*Ҳарф* – сухан, гап.*Нохалаф* – бадкирдор.*Маҳкум* – гунаҳкор.**Савол ва супориш:**

1. Бача дуздиро аз чӣ сар кард?
2. Чаро модар писарашро танбеҳ надод?
3. Писар ҳақ дорад, ки модарашро нохалаф гӯяд?
4. Калимаи «тифл», «модар», «нохалаф»-ро нависед ва бо онҳо ҷумла тартиб диҳед.

Машқи 23. Дар поён охири матн оварда шудааст. Аввали онро худатон фикр карда пурра намоед ва нависед.

...Аввали моҳи сентябр рӯз аз шаб дароз аст, вале охири моҳ шаб назар ба рӯз дарозтар мешавад.

ДАРСҲОИ 23–24**АДИБИ МАҲБУБИ ШАРҚ**

**Умри Айнӣ аз барои халқ сарфи хома шуд,
Халқи моро дафтари Айнӣ шаҳодатнома шуд.**

Садриддин Айнӣ 27 апрели соли 1878 дар вилояти Бухоро, дар тумани Ғиждувон, қишлоқи Соктаре, дар оилаи деҳқон ба дунё омадааст. Дар синни 11-солагаш падару модараш аз касалии вабо аз олам ҷашм мепӯшанд. Садриддини хурдсол маҷбур мешавад, ки барои ба даст овардани нон корҳои вазнин ва душворро иҷро кунад. Садриддин ба хондан шавқи зиёде дошт. Ӯ ба душвориҳои зиндагӣ нигоҳ накарда, ба Бухоро омада, дар яке аз мадрасаҳои қадима ба таҳсил пардохт. Азбаски фикри ӯ равшан буд, ба

таълимоти мадраса қаноат накарда, ба мутолиаи осори классикони машҳури ҷаҳон машғул шуд.

Дар давраи амири Садриддин Айни саъю кӯшиш мекард, ки роҳи озодиро ба мардум нишон диҳад, чашми онҳо кушода шуда, аз зери бори гарони зулм ва ситам халос шаванд. Ҳокимон ин гуна одамони равшанфикрро таъқиб намуда, ба ҳабс мегирифтанд. Садриддин Айни, барои он ки ба даст наафтад, манзилашро иваз карда меистод.

Соли 1916 Садриддинро дастгир намуда, зиндон карданд ва дар ҳамин зиндон азоберо, ки бародараш Сироҷиддинро медоданд, ба чашмони худ бидид ва оқибат шоҳиди қатли бародараш шуд. Дар зиндон Садриддинро ҳам азобу шиканҷа медоданд. Ӯ ба зарби 75 чӯб тоб овард.

Соли 1920 амири Бухороро сарнагун карданд. Айни ҳам озод шуд. Ӯ аз Бухоро ба Самарқанд омада, дар яке аз мактабҳои миллӣ машғули таълим шуд ва тамоми қувваи худро барои миллати худ сарф кард. Айни дар барқароркунии Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок намудааст.

Садриддин Айни аз рӯи асарҳои «Ҷаллодони Бухоро», «Одина», «Ғуломон», «Дохунда», «Аҳмади Девбанд», «Марги судхӯр», «Еддоштҳо» машҳури ҷаҳон гаштааст. Нависанда дар асарҳои худ аз ҳаёти гузаштаи халқи тоҷик нақл мекунад.

Савол ва супориш:

1. С. Айни давраи бачагӣ ва ҷавониашро дар кучо ва чӣ тавр гузаронидааст?
2. Гӯед, ки С. Айни манзилашро чаро иваз мекард?
3. С. Айни баъди аз зиндон озод шудан ба чӣ кор машғул шуд?
4. С. Айни аз рӯи кадом асарҳояш машҳур гардид?

Машқи 24. Давоми ҷумлаҳоро аз матн ёфта, нависед ва ба зери исмҳо хат кашед:

1. Нависанда дар асарҳои худ...
2. Садриддин Айни аз рӯи асарҳои...

Машқи 25. Якчанд калима фикр карда, нависед, ки бо ҳарфи «с» сар шавад.

Намуна: садбарг, санҷоб, ...

Машқи 26. Матнро хонед.

ФИРДАВС НАҶОТ ЁФТ

Фасли тобистон буд. Мо дар рӯи ҳавлӣ бозӣ мекардем. Ногоҳ як духтараке давида омада, гуфт, ки бачае дар ҳавз ғарқ мешавад. Саросема давидем. Бачаро аз ҳавз берун оварда, дасту пояшро қату рост кардем. Аз даҳонаш оби бисёре рафт. Ҷӯро ба хонашон бурдем. Модари Фирдавс ба мо изҳори миннатдорӣ кард. Шодии мо аз шодии ӯ камтар набуд.

Супориш:

Аз нақша истифода бурда, мазмуни матнро бо ҷумлаҳои худатон нависед.

1. Бачаҳо чӣ кор мекарданд?
2. Духтараке омада чӣ гуфт?
3. Бачаҳо чӣ кор карданд?
4. Модари Фирдавс ба бачаҳо чӣ гуфт?

ДАРСҲОИ 25–26

ХОНАДОНИ ХУШБАХТ

Хушбахт он касест, ки дар хонадони ӯ касе бе илм ва бе тарбият набошад. Ҳама афроди хонаводаи хушбахт соҳиби ахлоқи нек, ботамиз, нақӯкирдор мешаванд.

Бузургу саркори хонадони саодатманд ҳамаи авлодашро илм ва дониш меомӯзад. Чизҳои ба дунё ва дин қарор меомодагиро ёд медиҳад.

Дар поён ба тариқи мисол зикри аҳволи хонадони Муҳаммадҷусуф меорем, ки яке аз хонадонҳои хушбахти олам аст.

ХОНАДОНИ МУҲАММАДҶУСУФ

Муҳаммадҷусуф аз хурдӣ некӯ тарбия ёфта буд. Саводи дарси тоҷикиро хуб гирифта буд.

Ба ин қадар хондан бас накарда, илми ҳисоб, таърих, ҷуғрофия, илми ашё ва фанни тарбия, ҳифзуссиҳаро низ некӯ доро шуд. Ба қавоиди дафтарнависӣ ва ба тарзи хариду фурӯши ҳар чиз ба хубӣ вуқуф пайдо намуд. Ба илми зироат, яъне кишту кори ҳар гуна дона ва ғалла, ба тарбияти боғу бӯстон доно гардид. Ба покизагии ахлоқ ягонаи даврон буд.

Хулоса, донишманде гардид, ки мислаш дар Туркистон кам дида мешуд. Баъд аз тамом кардани мактаб ва давраи таҳсил хонадор шуд. Барои таъмини маишат ва рӯзгузаронӣ ба кори деҳқонӣ ва тарбияти боғу бӯстон машғул гардид.

Худованди карим ба Муҳаммадюсуф чаҳор писар ва ду духтар ато кард.

Номҳои фарзандони Муҳаммадюсуф ба ин қарор буд: Ҳасан, Мӯҳсин, Муҳаммадсаид, Муҳаммадфарид, Зайнаб ва Фотима.

Азбаски Муҳаммадюсуф ва ҳам ҳамхонааш доно ва хушёр буданд, тарбияти авлодро ба хубӣ медонистанд. Ҳар кадом фарзандонашонро некӯ тарбият кардаанд. Ҳар яке аз фарзандони Муҳаммадюсуф мактабро тамом намуда, ҳамроҳи падари бузургвори худ ба хушӣ зиндагонӣ мекарданд. Аммо Муҳаммадфарид, ки аз ҳама хурдтару кӯчақтар буд, ҳанӯз мактаб тамом накарда буд, дар шаҳр ба синфи саввуми мактаби ибтидоӣ ба таҳсил давомот дошт.

Муҳаммадфарид дар синфи саввум ба хубӣ имтиҳон дода, аз байни шариконаш яқум шуда, дар синфи чаҳорум гузашт. Муҳаммадфарид ҳашт моҳ боз саҳро нарафта буд. Падар, модар ва бародарони худро зиёда пазмон шуда буд. Лекин ба хондан чунон шавқӣ тамом дошт, ки аз мактаб дил ҷада наметавонист.

Баъд аз имтиҳон ба муаллим ва омӯзгори худ Аҳмад-афандӣ гуфт, ки:

– Ҷаноби устоз! Баъд аз ин то чаҳор моҳи дигар вақти таътил ва озодӣ аст. Муҳаббати падару модар ва бародаронам тақозо мекунад, ки рӯзҳои озодиро дар пеши онҳо гузаронам. Аммо муҳаббати хондан хоҳиш мекунад, ки ин чаҳор моҳ низ ба хидмати Шумо бошам. Шояд ба сояи тавачҷӯҳи Шумо боз чанд чиз ёд гирам. Дар ин хусус ҷаноби Шумо чӣ маслиҳат медиҳед?

Муаллим-афандӣ гуфт:

– Эй фарзанд! Вақти таътил вақти сайру тамошост. Дар ин рӯзҳо саҳро рафта, ба хидмати падару модар бошӣ, хуб мешавад. Лекин агар ба хондан дилат бисёр кашол бошад, ман туро, албатта, ба саҳро рав, намегӯям. Агар дар шаҳр истиқомат кунӣ, умед аст, ки дарсҳои синфи чаҳорумро ҳамин тобистон ҳозир намой ва дар таҳсили оянда ба сари моҳи мизон ба шогирдони синфи панҷум шарик шавӣ. Лекин агар тобистон дар мактаб истоданӣ бошӣ, аввал мактуб навишта, аз падару модари худ иҷозат бихоҳ. Ҳар гоҳ онҳо ҷавоб диҳанд, дуогӯй ба қадри тавонистанам дар рӯзҳои тобистон туро ёд медиҳам.

Муҳаммадфарид чун ин ҷавобро аз устози худ шунид, фаврӣ ба падару модари худ мактуб навиштани шуд.

ЛУҒАТ:

Афрод – ҷамъи фард, ҷамъи кас.

Атбоъ – фармонбардор, хизматгор.

Ҳифзуссиҳа – ҳифзи саломатӣ (тарбияи бадан).

Қавоид – ҷамъи қоида.

Савол ва супориш:

1. Хонадони хушбахт гуфта, чиро мефаҳмед?
2. Дар бораи хонадони Муҳаммадюсуф ва фарзандони ӯ маълумот бидиҳед.
3. Муҳаммадфарид бештар ба чӣ шавқ дошт ва аз омӯзгори худ чӣ маслиҳат пурсид?

Машқи 27. Ҷавоби муаллим-афандиро хомӯшона хонда, исмҳоро муайян кунед.

Машқи 28. Дар поён ҷумлаҳо пасу пеш дода шудаанд. Агар шумо онҳоро дуруст бо тартиб гузоред, матни равоне ҳосил мешавад.

Вале баъзан тобистон боди хушку гарм ба ҷои абр чангу ғубор меорад. Дар Тоҷикистон тамоми фасли тобистон ҳавои софу бебориш шуда, то охири тирамоҳ давом мекунад. Тайёраҳо дар чунин обу ҳаво парвоз намекунанд. Чангу ғубор дар ҳаво чунон бисёр мешавад, ки офтоб дар ин вақт чун моҳ ниҳоят кам равшанӣ медиҳад.

Супориш:

Баъди бо тартиб гузоштани ҷумлаҳо матнро нависед ва ба зери исмҳо хат кашед.

ДАРСҲОИ 27–28**МАКТУБИ МУҲАММАДФАРИД
БА ПАДАРИ ХУД**

Хидмати ҷаноби умедгоҳам, ҳазрати қиблагоҳ, ба ҳазор гуна аҷзу одоб арз мекунам, ки алҳамдуллилоҳ ба дуову тавачҷӯҳи Шумо имсол аз синфи саввум имтиҳон дода, ба синфи чаҳорум гузаштам.

Ин ҳама тараққиётро аз баракати дуои Шумо медонам. Баъд аз имтиҳон мехостам ба хидмати ҷаноби Шумо рафта, тобистонро дар он ҷо гузаронам. Лекин ба худ андеша кардам, ки ҳанӯз синни ман хурд аст. Дар саҳро аз дасти ман коре намеояд. Агар тобистон дар саҳро бошам, ҳама рӯзам ба шӯхию бозӣ мегузарад. Аммо агар тобистон дар шаҳр ба мактаб истам, умед аст, ки синфи чаҳорумро ҳозир карда, ба соли оянда ба синфи панҷум гузарам ва мактабро аз вақти муқаррариаш як сол пештар тамом кунам. Дар ин сурат дар вақте ки кор аз дастам меояд, як сол пештар дар хидмати Шумо дохил мешавам. Ин маърӯзот (арз) як хаёлест, ки бар сари ман гузашт. Салоҳи кори маро ҷаноби Шумо, албатта, беҳтар медонед. Дар ин хусус ҷаноби Шумо, чӣ ки марҳамат фармоед, бандавор ба ҷон фармонбардорӣ хоҳам кард. Ба умеди фаҳмидани ризои Шумо ба фиристодани ин аризаҷа ба хидмат ҷасорат намудам. Умед аст, ки ба шафқат номаи бандаро сарафроз намоянд.

Бо ихлосу эътиқоди тамом аз дастатон мебӯсам. Ассалому алейкум! Ризочӯятон, Фарид.

15 шаъбон-ул-муаззами 1335 (7 июни соли 1917).

**ҶАВОБИ МАКТУБИ МУҲАММАДФАРИД
АЗ ПАДАР**

Нури чашм, азизфарзанди арҷмандам Муҳаммадфарид! Ҳамеша дар паноҳи илоҳӣ бошед. Мактуби марғубат расида ба

мутолиа пайваст. Аз хабари саломатии Шумо ва аз мазмуни мактуб бисёр хурсанд шудам.

То расидани мактуб хеле дар изтироб будам. Ҳамеша дар андеша будам, ки оё аз тарафи ту чӣ хабар меомада бошад? Ва аз имтиҳон чӣ гуна мебаромада бошӣ? Худоро ҳазор бор шукр, ки имтиҳонро хуб дода, ба синфи чаҳорум гузаштӣ. Агар таҳрири (баёноти) мактуб аз худат бошад, яъне ҷаноби муаллим имло накарда, аз пеши худат навишта бошӣ, гуфта мешавад, ки хатро хуб навиштӣ, офарин!

Ба ин муносибат ҳамин қадарро ба ту маълум мекунам, ки ҳар вақт ба ҳар кас мактуб навиштани шавӣ, албатта, аз пеши худат навис, яъне аз таҳрири касе ё аз мактуби касе нусха магир, вагарна дар балои тақлид гирифтор шуда, нусханавис мешавӣ.

Омӯзгори Шумо, ҷаноби Аҳмад-афандӣ марди донишманд, муқаррар ин хусусҳоро ба Шумо чанд бор фаҳмондаанд.

Бо вучуди ин дуогӯй ба хоҳиши муҳаббати падарӣ ба ҳар муносибат ҳар чизро ба Шумо менависам, то ки сабаби зиёдтар диққат карданатон шавад.

Барои истиқомати тобистон дар мактаб аз ман изн хостӣ, нури дидаи ман!

Ҳар коре, ки сабаби камоли ту бошад, ба хурсандии тамом изн медиҳам.

Инро муқаррар дон, ки ман ҳоло аз ту умеди хидмат надорам. Тамоми умедам ин аст, ки саъю кӯшиш намуда, олим ва донишманд шавӣ, саъй намо ва ғайрат кун!

Худо ёрат бод! Ба муҳаббати тамом аз ҷабҳаат мебӯсам.

Ассалому алейкум. Падари дуогӯят.

Юсуф.

ЛУҒАТ:

Аҷз – нотавонӣ, оқизӣ.

Алҳамдуллилоҳ – шукри Аллоҳ, ба Худо шукр.

Салоҳ – фоида, нафъ, дуруст.

Шафқат – меҳрубонӣ, дилсӯзӣ.

Марғуб – писандида, дилкаш.

Изн – иҷозат.

Ҷабҳа – пешона.

Супориш:

1. Мактуби Муҳаммадфарид ба падари худ ва ҷавоби онро аз падар бодикқат хонед ва гӯед, ки онҳо дар мактубҳои худ чиҳо менависанд?

2. Бори дигар зеҳн монед, ки писару падар бо ҳамдигар то чӣ андоза азизу меҳрубонанд ва хушмуомилаю баодобона муроҷиат менамоянд.

Машқи 29. Мактубнависиро машқ намоед. Тасаввур кунед, ки шумо мисли Муҳаммадфарид дур аз хона таҳсил менамоед. Ба падар, модар ё бародари худ мактуб нависед.

Мактубро ин тавр оғоз намоед:

Падари (модари, бародари) меҳрубонам, умеду такагоҳам.

ДАРСИ 29

Машқи 30. Матни зеринро хонед. Исмҳоро ба ду сутун ҷудо намуда нависед.

Намуна:

Чӣ? чиҳо?
дарахт

Кӣ? киҳо?
сайёҳон

ДАРАХТИ АРЧА

Дарахти арча умри дароз мебинад. Баъзе арчаҳо то ҳазор сол умр мебинанд.

Ҳоло дар байни арчазор торафт бештар бӯстонсароҳо, хонаҳои истироҳат сохта мешаванд. Тобистон ба ин ҷойҳо сайёҳони бисёре меоянд. Табиати зебо, ҳавои соф, оби сарди чашмаю дарёчаҳо тобистон макони хуби истироҳати одамон мебошад. Маҳз барои ҳамин арчаро аз буридану сӯхтор муҳофизат кардан лозим аст. Мутаассифона, ҳанӯз одамоне ҳастанд, ки арчаро дар соли нав барои ҷашн мебурранд.

Охир, ниҳоли арча дар сад сол ҳамагӣ як метр қад мекашад!

Қоидаро хонед ва дар хотир нигоҳ доред.

Саволи кӣ (киҳе?) ба исмҳое гузошта мешаванд, ки одамонро ифода мекунад: талаба, муаллим, коргар, Умед, Назира, чӯпонон, ошпазҳо... Ба исмҳои дигар саволи чӣ? (чиҳе?) гузошта мешавад: замин, сулҳ, кафтар, об, ҳаво, қалам, нур, расмҳо, оҳувон, pistaҳо...

Машқи 31. Хонед ва ба исмҳо саволи мувофиқ гузоред.

Ана, вақти хоб ҳам шуд. Шумо, бачаҳо, ба хоби ноз меравед. Аммо одамоне ҳастанд, ки агар зарур шавад, шабу рӯз хоб намераванд.

Яке аз онҳо Рустами Содӣқ мебошад, ки дар деҳаи Искич зиндагӣ ва кор мекунад. Рустами Содӣқ на танҳо молу мулки ҷамъиятӣ ва одамонро бо чашмони бедор муҳофизат мекунад, балки маслиҳатчи хуби муаллимону талабагон ҳам мебошад. Даҳҳо нафар бачагоне, ки бо роҳи хато мерафтанд, бо ёрию кӯмаки Содӣқов роҳи дурусти зиндагиро интиҳоб кардаанд.

Супориш:

Бо калимаҳои «зиндагӣ», «ҷамъиятӣ», «эътибор» ҷумла тартиб диҳед.

Машқи 32. Нависед. Ба исмҳо савол гузоред.

Ҳаво гарм шуда, офтоб ба болои сар рост шуда буд. Онҳо ба сӯи қишлоқ баргаштанд. Дар дасти Анвар халтаи пур аз пудина ва ҷағ-ҷағу шӯра, дар дасти Сурайё шолча, дар дасти Муҳаббат ва Ғаниҷон дастаҳои гул буд. Рӯйҳои ҳама мисли гули лола сурх гашта, димоғҳо муаттар, табъҳо чоқ ва дилҳо пур аз нашъаю хурсандӣ буд.

Ҷалол Иқромӣ

Супориш:

Калимаи «қишлоқ»-ро бо ҳаммаънояш нависед,
қишлоқ – ...

ДАРСҲОИ 30–31**МАКТУБИ МУҲАММАДФАРИД
БА БАРОДАРАШ МҶҲСИН**

Хидмати бародари меҳрубонам, мурувватнишонам.

Баъд аз салом арз мешавад, ки лиллоҳ-ул-ҳамд аҳволи камина ба офиятмандӣ гузариш дорад.

Ба сояи лутфкори Шумо, бародари азизам, аз ҳеҷ чиз камӣ надорам. Ҳар парешоние, ки дорам ба сабаби дур будан аз сӯҳбати сурурхосияти Шумо аст. Ба дуо хоҳонам, ки худованди карим ба зудӣ мулоқот розӣ кунад.

Ба кори деҳқонӣ зиёда машғул буданатонро медонам. Вагарна гоҳ-гоҳе муҳаббатномае нависед, гуфта илтимос мекардам. Зеро ки камина аз мактубҳои адибонаи Шумо бисёр лаззат гирифта, истифодаҳои кулӣ мекунам.

Боқӣ давоми офиятатонро аз даргоҳи худовандӣ ҳамеша хоҳонам.

Ассалому алейкум!

Бародари ночизатон, Фарид.

25 шаъбони 1335 (17 юни 1917).

**ҶАВОБИ МАКТУБИ МУҲАММАДФАРИД
АЗ МҶҲСИН**

Бародари арҷмандам, Муҳаммадфарид!

Саодатнишоно! Мактубе, ки ба таърихи 25 шаъбон фиристода будед, зиёрат шуд. Аз ҳар калима ва сатраш бӯи камоли муҳаббататон мевазид, ки ба машоми дили муҳаббатманзил расида, боиси зиёдати меҳру доди ин камина кардед.

Дар ин ҷониб аҳвол дар камоли хайру хубе гузариш дорад. Оре, айёми тобистон саҳнаи боғу бӯстон нишонаи бихишт барин аст. Агар муҳим будани таҳсили илмро намедонистам, ҳар оина таклифатон мекардам, ки айёми озодиро дар саҳро гузаронед.

Бомдодон, ки тарафи киштзор гашту гузор мекунам, то назар меандозам, сабзу хуррам аст ва то чашм мекушоям намунаи боғи

Ирам. Хуршеди ҷаҳонтоб ба шохсори дарахтҳои нав партав андохта ва шабнами гаронхоб асбоби сафари худро ҳанӯз муҳайё насохта.

Айёми баҳору бомдодӣ,
Вақти фараҳ асту гоҳи шодӣ.
Дар ҷониби марғзор бинӣ,
Ҳар сӯ гулу лолазор бинӣ.
Ҳаст оби равон, равон ба ҳар сӯй,
Сабз аст зи сабзаҳо лаби ҷӯй.
Аз бӯи гулу гиёҳи навхез,
Боди саҳарист анбаромез.
Навхоста сабза, гул шукуфта,
Наргис, лекин ҳанӯз хуфта.
Гул хурраму барги ток хуррам,
Аз сабза тамоми хок хуррам.

Хулоса, дар тавсифи киштзорон қалам беиқтидор аст. Ҳайф, ки ин хубиҳо беқарору нопойдор аст.

Шайх Саъдӣ мефармояд: «Ҳар чӣ напояд, дилбастагиро нашояд».

Бинобар ин хотири худро дар ҷониби адабиёт, ки боғест ҳамешабаҳор ва бӯстонест пойдор, машғул доред.

Боқӣ аз илму адаб ҳамеша бархурдор буданатонро аз карими мутлақ хоҳонам.

Ассалому алейкум. Бародаратон Мӯҳсин.

ЛУҒАТ:

Анбаромез – хушбӯй, муаттар, форам.

Бархурдор – фоида, баҳра бурдан.

Савол ва супориш:

1. Мактуби Муҳаммадфарид ба бародараш Мӯҳсин ва ҷавоби онро хонед. Мазмуни он мактубҳоро нақл намуда, байтро аз ёд кунед.

2. Ба хешу таборатон нома нависед. Ҳангоми навиштани нома кӯшиш намоед, ки нусхабардорӣ накарда, аз фикри худ мустақилона нависед.

ДАРСИ 32

Машқи 33. Саволҳои кӣ? ва чӣ?-ро навишта, ба онҳо 6-тои исмҳои мувофиқ фикр карда ёбед.

Намуна:

Кӣ?

Бародар

Чӣ?

сабза

Машқи 34. Бо калимаҳои «тирамоҳ», «парандагон», «дарахт», «муаллим» ҷумлаҳо тартиб диҳед ва нависед.

Машқи 35. Хонед. Мазмуни афсонаро нақл намоед.

ГУРГ ДАР ЛИБОСИ ГЎСФАНД

Гурге аз гуруснагӣ ба ҷон расид. Чӣ бояд кард? Фикр карда, ҳилаеро пеш гирифт. Як пӯсти гӯсфандеро ёфта пӯшиду байни рама даромад. Чӯпон бегоҳӣ рамаро ҳай карда, ба ҳел оварду даҳони онро маҳкам кард. Гург ҳам дар ҳел монд.

Шаб фаро расид. Ду-се кас ба назди чӯпон меҳмонӣ омаданд. Чӯпон аз ҷой хест ва гуфт, ки шумо камтар шинед, ҳоло ман як гӯсфанд мекушам ва кабоб мекунем. Чӯпон ба ҳел даромад. Ногаҳон дасташ ба ҳамин гург расид. Ӯ гургро дасту по баст.

Нақша:

1. Ҳилаи гург.
2. Омадани меҳмонон.
3. Ба ҳел рафтани чӯпон.
4. Ба исмҳои навиштаатон саволи мувофиқ гузored.

Бозӣ: Дар ин нақша номи нависандаи маҳбуби халқамон ифода ёфтааст. Шумо онро ёфта, саволи мувофиқ гузored.

ДАРСИ 33

ҲУЛБӢЙ ДОРУ БУДААСТ

Модаркалонам шуд касал,
 Овардамаш ширу асал,
 Гуфто: надорам иштиҳо,
 Шуд иштиҳо аз ман чудо.
 Дар коми ман шаҳду шакар
 Аз буғма бошад талхтар...
 Рафтам канори чӯ бадав,
 Чидам каме ҳулбӯ бадав.
 Гардоб кардам баҳри ӯ,

Пешаш нишастам рӯ ба рӯ...
 Чун хӯрд ӯ гардоби ман,
 Гардоб не, қандоби ман.
 Шорид аз рӯяш арақ,
 Чун об гӯй аз табақ.
 Чашмони худ бикшод боз,
 Дар ҷумбучӯл афтод боз.
 Гардоб некӯ будааст,
 Ҳулбӯй дору будааст.

Ашӯр Сафар

Савол ва супориш:

1. Ба модаркалон чӣ шуд?
2. Наберааш чӣ кор кард?
3. Ӯ аз ҳулбӯ чӣ пухт?
4. Боз кадом гиёҳҳои шифобахшро медонед?
5. Шеърро аз ёд кунед.

ДАРСИ 34

Машқи 36. Мувофиқи саволҳои боло мазмуни шеърро бо фаҳмиши худ нависед ва ба исми савол гузored.

Матро ин тавр оғоз намоед:

Рӯзе модаркалони меҳрубонам касал шуданд. Ширу асал овардам, вале он кас нахӯрданд. Гуфтанд, ки ҷони момо, иштиҳо надорам...

Машқи 37. Хонед. Калимаҳоро мувофиқи маънояшон ба қатори худ гузored.

Деҳа, сард, чӯпон, олам, офтоб, хуршед, дунё, қишлоқ, даҳмарда, хунук, ҷаҳон.

Машқи 38. Хонед. Муаллими азизатонро ба муносибати идашон табрик намоед.

МОҲИ ОКТЯБР – РҶЗИ МУАЛЛИМ

Адиб, кайҳоннавард, олим, бинокор, рассом, наққош... Чӣ пешаҳои начиб ва пурифтихор. Роҳи ҳар яке ба ин пешаҳо аз мактаб сар задааст. Ин роҳ аз омӯхтани ҳарфи аввалини «Алифбо» ибтидо гирифтааст. Роҳҳои пешгирифта гуногунанд, вале умумияте доранд, зеро ҳар кадомашро бо роҳбарии муаллим интихоб менамоянд. Беҳуда нагуфтаанд, ки «Ҳаққи устод аз падар беш аст».

Барои ин ҳам, рӯзи муаллим на танҳо иди касбии омӯзгор, балки иди ҳама ва ҳар кас мебошад, ки пеши муаллим дониш омӯхтааст.

Супориш:

1. Исмҳоро навишта гиред ва саволи мувофиқ гузоред.
2. Бо калимаҳои «кайҳоннавард», «рассом», «наққош», «эътибор» ҷумлаҳо тартиб диҳед ва нависед.

ДАРСИ 35

ДАРАХТИ ЧОВИД

Мӯйсафедон ҳар як гулу буттаи ҳавлиро чун чизи муқаддас назаркунон пеш мерафтанд.

– Раҳимбой, – гуфт мӯйсафеди миёнақад ба рафиқи ҳампаҳлуяш, – рӯи ҳавлии Мирзоҷонро хуб ободу зебо кардаанд, хонаҳои нав сохтаанд, лекин як корашон нағз не.

– Кадом корашон? – пурсид рафиқаш.

– Агар дар хотир дошта бошед, дар ин ҳавлӣ як чормағз ҳам буд. Ба хаёлам ниҳоли чормағзро худӣ Мирзоҷон аз Қаротоғ оварда шинонда буд. Чормағз дарахти калон шуда буд. Афсӯс, ки ҳамон дарахт нест.

– Ба гирду пеш дурусттар зеҳн монед, Қаробой, – гуфт мӯйсафеди Раҳимбой, – дарахт он тараф истад, аз ҳавлии Мирзоҷон ҳатто гулбуттаро ҳам кам накардаанд. Чормағзи гуфтаатон боми хонаи дар тарафи чап бударо сӯроҳ карда, ба фазо қад кашидааст.

Мӯйсафеди Қаробой ба тарафе, ки дӯсташ ишора карда буд, нигарист. Аз манзараи аҷоиб ба шавқ омад. Вай фаҳмид, ки вақти хонаи иловагӣ сохтан чормағзро наафтондаанд. Танаи он дар даруни хона монда буду шоҳу барғояш болои бомро соя меафканд.

Мӯйсафедон ҳавлиро тамошокунон ба кат наздик омаданд.

– Раҳимбой, ёд доред, як вақтҳо чӣ хел болои ин кат ништа, шабро саҳар карда будем, – гуфт мӯйсафеди миёнақад ба рафиқаш, – Мирзо чӣ ширингӯие дошт. То чашми рӯз кафидан шеър хонд. Байбай, ана сӯҳбату мана сӯҳбат, як умр фаромӯш намешавад.

Бачаҳо сӯҳбати ин ду нафар пирамарди зиндадилро бо мароқ гӯш мекарданду бо Мирзо Турсунзода чӣ қаробат доштани онҳоро фаҳмидан мехостанд. Ниҳоят як писараке, ки эҳтимол дар синфи чорум ё панҷум мехонд, тоқат карда натавонисту аз мӯйсафедон пурсид:

– Бобоҷон, шумо Турсунзодаро аз кучо мешиносед ва чӣ хел ба ин ҷо омада, бо вай сӯҳбат кардед?

– Э, бачам, Турсунзодаро намешинохтагӣ одам нест, – ба гап даромад мӯйсафеди Қаробой, – аз тарафи дигар, мо бо Мирзоҷон ҷӯраи давраи бачагӣ ҳастем. Ҳавлиамон ҳам дар Қаротоғ дар паҳлуи якдигар буд. Рӯзҳо ҳамроҳ бозӣ мекардем. Ҳамроҳ ба мактаби деҳа рафта будем. Мирзоҷон ҳамин хел зеҳни тез дошт, ки ҳар як сабақи муаллимро аз гуфташ зиёдтар иҷро мекард. Аз ҳамон вақт вай бисёр шеърҳоро аз ёд медонист.

– Умри Мирзои азиз мисли ҳамин арчаҳои шинондааш беохир аст. Номи неки вай, поси хотири вай ҳеҷ гоҳ аз хотири одамон фаромӯш намешавад, – гуфт дар охири суханаш мӯйсафеди Раҳимбой, – ҳавлии ҷаннатсоҷаш зиёратгоҳ аст.

Савол:

1. Мӯйсафедони ба ҳавлӣ даромада кадом манзараро мушоҳида карданд?

2. Мӯйсафедон дар бораи солҳои бачагии Мирзо Турсунзода чиҳо нақл карданд?
3. Ба хотир биёред, ки соли гузашта ва чанд дарс пештар кадом шеърҳои устод Мирзо Турсунзодаро хонда будем?
4. Чаро нависанда ҳикояшро «Дарахти ҷовид» номидааст?

ДАРСИ 36

Машқи 39. Матни «Дарахти ҷовид»-ро хомӯшона аз назар гузаронед ва номи одамону деҳаро алоҳида нависед.

Машқи 40. Хонед ва гӯед, ки аз синфи шумо киҳо дар дастаи ҳаваскорони мактаб иштирок мекунанд.

ДУГОНАҲОИ САНЪАТДҶСТ

Дар мактаби мо ҳар як санаи таърихи бо тайёрии махсус пешвоз мегиранд. Дар арафаи ҷашнҳо ҷамъомади калони мактабии барпо мегардад. Дар ин гуна маҷлисҳо, албатта, падару модарон иштирок менамоянд.

Сурудхонӣ ва рақсҳои ҳаваскорони хурдсол – Тӯтинисо, Шарофатмоҳ, Майсара ва Гулпариро ҳама меписанданд. Ин дугонаҳои санъатдӯст баробари ҳунарманд буданашон дар мактаб бо баҳои хубу аъло таҳсил намуда, дар корҳои ҷамъиятӣ ҳиссаи босазое мегузоранд.

Супориш:

1. Номҳоро, ки аввалашон бо ҳарфи калон навишта шудаанд, нависед ва ба онҳо савол гузаред.
2. Бо ибораҳои «санаи таърихӣ», «ҷамъомади калон», «дугонаҳои санъатдӯст» ҷумлаҳо тартиб диҳед ва нависед.

Оид ба фасли тирамоҳ аз рӯи нақшаи зерин иншо нависед:

1. Охириҳои тирамоҳ.
2. Сард шудани ҳаво.
3. Парвози парандагон ба мамлакатҳои гарм.

ДАРСИ 37

ЯК ТИРУ СЕ НИШОН

Рӯзе Абулқосим бо ёрии дӯстонаш аз маҳбас гурехт. Мехост, ки худро ба Кирмоншоҳ бирасонад. Он ҷо бародар ва бародарзодаҳояш орзуи дидани ӯ доштанд. Аммо гирдбоди ҳаводис ӯро аз роҳе, ки боистӣ биравад, ба ҷодаи Мозандарон партофт. Ҷангали пуразамати Мозандарон дигар чандон дур набуд. Маъмурҳои давлат, ки барои дастгир кардани Абулқосим савора метохтанд, вақте диданд, ки шикорашон ба ҷангали муҳиб дохил шуда, аз даст хоҳад рафт, аспҳоро нигоҳ дошта, баъзе савора ва баъзе пиёда ба тарафи Абулқосим тирандозӣ оғоз карданд. Аммо беҳуда. Баъд аз ним соат Абулқосим дар ҷангали анбӯҳи Мозандарон гум шуд ва намедонист ба кадом тараф биравад.

Баъд аз ду дақиқа Абулқосим аз болои дарахти баланд атрофи ҷангалро аз назар мегузаронад. Чизе нагузашт, ки саворони амниро дар ҷодаи бузург кашф кард, ки истода мунтазир буданд гумкардашонро дар паси дарахте биёбанд.

Фирории мо аз тарси он, ки ӯро бубинанд, аз дарахт поин омадан гирифт. Ногоҳ дид, ки дар замин як бабри ҷавони муҳиб дастҳоро ба танаи дарахт гузошта, рӯи ду по истода, бо зӯзаи нозуки пурҳасрат ба ӯ нигоҳ мекунад ва об аз даҳонаш мечакад, гӯё чизеро меҷавад. Абулқосим ба вай:

– Ҳо, мехоҳӣ маро бихӯрӣ? Бояд бубахшӣ, баброқо: ин луқма барои дандони ту нест.

Баъд оҳиста бо дасти маҳкам ҳафттиро берун овард. Дар ҳамон дам, ки онро барои нишон гирифтани сари бабр сарозер кард, як ҳавои гарми хафақунандае бо садои пуфмонанде ба рӯи ӯ хӯрд. Абулқосим каллаи бузург ва чашмони бешарми як мори хеле

кулуфтеро дид, ки забони худро ҳамчун барқи сиёҳ ба сӯи ӯ ҳаракат медиҳад.

Як нерӯи ғайбии тавсифнопазир лӯлаи ҳафттирро ба сари мор гузошт ва ангушти дарахтсавори морро ба пошнаи он фишурд. Каллаи мор парешида, сурсурон ба тарафи замин поин рафт ва баъд аз ним дақиқа мисли як лахт кӯҳ ба замин афтода, ҷангалро ба ларза даровард.

Сари мор ҳанӯз ба замин нарасида, бабр аз дидани танаи бисёр дарози ӯ, гӯё кушандаи худро шинохта бошад, ки мисли рӯбоҳ аз саги шикорӣ гурехтан гирифт.

Ва аммо саворони амния? Ҳавои ҷангал ҳар як садои тирҳои муборизи моршикорро сад садо карда, гӯши саворонро бо он харошонд. Онҳо ба хаёли ин, ки дар он макон дӯстони Абулқосим камин кардаанд, чунон гурехтанд, ки аз сари баъзеҳшон кулоҳ афтода, дар ҷода барои мусофирон ҳадя монд.

ЛУҒАТ:

Маҳбас – ҳабсхона, зиндон.

Ҳаводис – ҳодисаҳо.

Ҷода – роҳ.

Зӯза – нола.

Маъмурҳо – фармондеҳон, хизматгорон.

Бостонӣ – қадимӣ, пештара.

Анбӯҳ – беандоза.

Фирорӣ – гуреза.

Муҳиб – боҳайбат.

Савол ва супориш:

1. Нақл кунед, ки шумо дар хусуси ҷангали Мозандарон чиҳо медонед?
2. Гӯед, ки Абулқосим чӣ тавр ба ҷангали Мозандарон афтод ва ба ӯ чӣ воқеа рӯй дод?
3. Чаро ин воқеа «Як тиру се нишон» номида шудааст?
4. Ибораҳои «гирдбоди ҳаводис», «нерӯи ғайбии тавсифнопазир»-ро шарҳ диҳед.

ДАРСИ 38

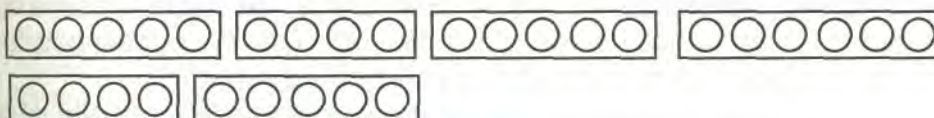
Машқи 42. Аз матни «Як тиру се нишон» исмҳои исмиро, ки бо ҳарфи калон навишта шудаанд, навишта гиред.

Машқи 43. Матни зеринро нависед ва зери исмҳое, ки ному насаби одамонро ифода мекунанд, хат кашед.

ВОХҶҶҶҶҶ БО УСТОДОН

Мардум бо гулдастаҳо ба сахни театри ноҳия ба истиқболи устодон бароманд. Ниҳоят, устод Мирзо Турсунзода ҳамроҳи Абулқосим Лоҳутӣ, Боқӣ Раҳимзода ва шогирдонашон аз мошин фароманд. Шеър сурудхонӣ ва рақсу бозӣ сар шуд. Адибонро ҳам ба рақсу бозӣ даъват намуданд.

Машқи 44. Шумо бо нақшаи калима шиносед. Дар ин нақшаҳо номи бачаҳою духтаракон ифода ёфтаанд. Онҳоро ёбед, хонед ва нависед. Пеш аз навиштан ба хотир биёред, ки аввали номи одамон бо кадом ҳарф навишта мешавад?

ДАРСИ 39

СУХАНСАРОИ ПАНЧРҶҶ

Дар оғӯши силсилакӯҳҳои Зарафшон ва Туркистон яке аз қадимтарин водихои кишварамон – водии Зарафшон воқеъ гардидааст.

Дар деҳаи Панҷрӯди ин водӣ – дар сари шоҳроҳе, ки аз водии Фарғона то ба Чағониён, Рашт, Афғонистон ва Ҳиндустон мерафт, марде бо номи Муҳаммад зиндагӣ мекард.

Рӯзе аз рӯзҳо дар ин деҳаи босафо Чаъфар – Рӯдакӣ ба дунё омад, ки шодмонии ин падари бузургвор андоза

надошт. Рӯзҳо, моҳҳо ва солҳо мегузаштанд, заковат ва фаросати ин бачаи хурдсол торафт дар чеҳраи зебо, симои покиза ва пешонии фарох, ки нури ҳикматҳо таҷаллӣ мекарданд, намоён мешуд.

Рӯзҳои баҳор, ки замини ин деҳа ҷомаи махмали кабуд дар бар мегирифт, ғангоме ки насими сахарӣ паёми муҳаббат аз гулу гулзор меовард ва меҳри оламтоб бар болои сабззор кокулафшонӣ менамуд, Муҳаммад бо писараш аз хона берун омада, дар канори оби Рӯди Ворӯ, ки боғу саҳроҳои дилкушои ин деҳаро шодоб карда, ба Киштутдарё мерехт, менишастанд. Падар қисса ва дostonҳоро, ки аз падару бобоён ва модару модаркалонони худ шунида буд, ба писар нақл мекард.

Кам-кам ин фарзанд, ки ақлу заковаташ дар зери тарбияи падар пеш мерафт, дар ҳаштсолагӣ Қуръонро ёд кард ва ба сурудани шеър оғоз намуд, ки аз он замон ин ҷониб ситораи тобон дар уфуқи назми тоҷик дурахшидан гирифт. Бар болои он ҳама фазилатҳо вай овози бисёр дилкаше ҳам дошт. Бинобар овози форам доштан дар паи созандагӣ афтода, илми мусиқиро ёд гирифт.

Ҳар гоҳ вай дар доманаи кӯҳе ва ё дар канори оби равони рӯди Ворӯ нишаста, чанг ва ё барбат менавохт ва месароид, замзамаи булбулони бўстонҳо, чӯшу хурӯши дарёҳо гӯё, ки хомӯш мешуданд, шукуфаҳо аз шодӣ ханда ва таннозӣ мекарданд, ҳама хурду калон, пиру ҷавон ба гирди ӯ ҷамъ мешуданд, аз шунидани созу овози ӯ лаззат мебурданд.

Бо ин равиш вай ҳар рӯз чи дар ақлу хирад ва чи дар санъату ҳунар комилтару зеботар мегашт. Ин саодати абадии ӯ ва сарбаландии тоҷикон буд.

Ниҳоят, овозаи шеър ва суруди ӯ ба ҳар ҷониб паҳн шуд, ҳама орзу ва рағбати дидан ва шунидани ӯро доштанд. Дар ин замон Бухоро, ки пойтахти Сомониён, маркази олимон ва нависандагони номдор буд, махсусан, дар аҳди подшоҳии Наср ибни Аҳмади Сомонӣ шӯҳрати азим пайдо кард. Дарбори вай барои парвариш ва тарбияти шоирон муносибтар буд. Аркони донишҷӯӣ ва шоирпарвар Рӯдакиро ба Бухоро хоستانд ва тахти назми тоҷикро ба ӯ муносиб диданд. Рӯдакӣ дар ин тахт нишаста: пояи устувори хохи баланди шеъри тоҷикиро гузошт. Вай аввалин касе шуд, ки

даҳони таънаомези бадандешагонро баста, равиши тараққиёти адабиёти тоҷикро асосан муайян намуд.

Инак, вақте ки таърихи назм ва адабиёти кӯҳансоли мо ба як лаҳза аз сайри хаёл мегузарад, пеш аз ҳама, фикр ва андешаҳои мо дар гирди номи Рӯдакӣ мегарданд. Бе ӯ адабиёт ва маданияти тоҷикро тасаввур наметавон кард. Бо ҳиммати кӯҳмонанди ин паҳлавони сухан тариқи сухансарой барои дигарон кушода гардид.

Аз ин ҷиҳат муосирон ва баъдомадагон вайро устоди устодон ва пешвои назми тоҷикӣ гуфтаанд. Чунонки аз шоирони асри XII Рашидии Самарқандӣ меоварад:

**Гар сарӣ ёбад ба олам кас ба некушоирӣ,
Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ...**

ЛУҒАТ:

Таҷаллӣ – ҷилва, тобиш.

Аҳд – замон, вақт, давр.

Аркон – бузургон.

Муосирон – ҳамзамонон.

Савол ва супориш:

1. Водии Зарафшон дар кучо воқеъ гардидааст?
2. Дар деҳаи Панҷрӯди ин водӣ кӣ таваллуд ёфт ва дар чехраи ӯ чӣ гуна аломатҳо намоён мешуд?
3. Падар ба писар дар бораи чиҳо нақл мекард?
4. Овозаи Рӯдакӣ ба кучо расид?
5. Чаро ҳама Рӯдакиро устоди устодон ва пешвои шоирон номиданд ва меноманд?
6. Байти болоро аз ёд кунед.

ДАРСИ 40

Машқи 45. Аз матни боло исмҳои ро, ки бо ҳарфи калон навишта шудаанд, нависед ва ба онҳо савол гузоред.

Машқи 46. Саволу ҷавоби зеринро хонед.

Саволу ҷавоб:

Муаллим Набиरो ба назди тахта даъват намуда, аз бачаҳо пурсид:

– Канӣ, бачаҳо, кӣ ба Набӣ савол дорад?

Расул: Чаро мо ном, номи падар, насаби одамон, аввали номи мамлакатҳо, шаҳрҳо, кӯҳҳо, дарёҳо ва деҳаҳоро бо ҳарфи калон навиштем?

Набӣ: Чунки ин номҳо исм мебошанд.

Шамсия: Ин тавр бошад, барои чӣ мо ҳамаи исмҳоро бо ҳарфи калон наменависем?

Умед: Мо фақат исмҳои хосро бо ҳарфи калон менависем!

Муаллим: Офарин, бачаҳо, ҳамаатон ба саволи Расул дуруст ҷавоб додед.

Як гурӯҳ номҳо исмҳои хосро ташкил медиҳанд, ки мо аввали онҳоро бо ҳарфи калон менависем. Масалан:

аввали ном, номи падар, насаби одамон;
аввали номи мамлакатҳо, шаҳрҳо, ноҳияҳо;
аввали номи деҳаҳо, кӯчаҳо;
аввали номи дарёҳо, кӯҳҳо, водиҳо;
аввали номи хоси (лақаби) ҳайвонҳо.

Машқи 47. Ному насаби худ ва ному насаби ҳамсабақонатонро нависед ва ҷумла тартиб диҳед. Ҷумларо ин тавр сар кунед: Ману...

Машқи 48. Хонед. Мазмуни матнро нақл намоед.

ИСФАНА

Дар яке аз дараҳои хушманзараи ҷумҳурии бародарии Қирғизистон деҳае воқеъ гардидааст. Номи ин деҳа Исфана мебошад. Исфана дар бағали кӯҳҳои сарсабз, соҳили дарёчаи хушоби кӯҳӣ ҷой гирифтааст. Оби сарду софи дарёча заминҳои мардуми деҳаро шодоб мегардонад.

Одамони деҳа – тоҷикҳо, қирғизҳо ва ғайра дӯстона ва бародарона зиндагӣ мекунанд. Дар деҳа мактаби калоне сохта шудааст, ки дар он фарзандони меҳнаткашон бо забонҳои модариашон – қирғизӣ ва тоҷикӣ таҳсил менамоянд.

Супориш:

Ба ҳамин монанд дар бораи деҳаи (шаҳри) худатон матн тартиб дода нависед. Нависед, ки деҳаи шумо чӣ ном дорад, дар доманаи кадом кӯҳ, соҳили кадом дарё ё кадом водӣ ҷой гирифтааст.

ДАРСИ 41**ПАНДҲОИ УСТОД РҶДАКӢ**

1. Морро ҳар чанд беҳтар парварӣ,
Чун яке хашм оварад, кайфар барӣ.
Сифла табъи мор дорад беҳилоф,
Ҷаҳд кун, то рӯи сифла нангарӣ!
2. Ҳеҷ шодӣ нест андар ин ҷаҳон,
Бартар аз дидори рӯи дӯстон.
Ҳеҷ талхӣ нест бар дил талхтар,
Аз фироқи дӯстони пурҳунар.
3. Дониш андар дил чароғи равшан аст,
В-аз ҳама бад, бар тани ту ҷавшан аст.

ЛУҒАТ:

Кайфар – ҷазо; мукофоти бадӣ.

Сифла – хислатҳои бад, бадқирдор, нопок.

Ҷавшан – як навъ либос.

Савол ва супориш:

1. Дар банди якум сухан дар бораи чӣ меравад?
2. Дар бораи заҳр задани мору каждум чиҳо медонед?
3. Чаро шоир мегӯяд, ки «ҷаҳд кун, то рӯи сифла»-ро набинӣ?
4. Агар дидори дӯст шодику хурсандӣ бошад, ҷудой ё фироқи он чист?
5. Шоир оид ба дониш чӣ мегӯяд?
6. Банди дуюм ва байти сеюмро нависед ва ба зерӣ исмҳо хат кашед.

ДАРСИ 42

Машқи 49. Бозии дидактикӣ. Шаҳрҳоеро номбар кунед, ки аввали онҳо бо ҳарфҳои М, Д, П, Х, К, Н сар шаванд.

Машқи 50. Хонед. Нақл намоед. Илова кунед, ки шумо ба кӣҳо ёрӣ расонед. «Умратон об барин дароз шавад» гуфтани мӯйсафед чӣ маъно дорад?

Рустаму Роҳат аз мактаб бармегаштанд. Ногоҳ чашмашон ба мӯйсафеди дардманде афтод, ки дар ҳақиқат канори роҳ базӯр нишастааст. Фаҳмиданд, ки аҳволи мӯйсафед бад аст, ҳамонро наздаш рафтанд.

– Бобо, чӣ шуд ба шумо? – пурсид Рустам.

– Ягон ҷоятон дард мекунад? – пурсид Роҳат.

– Об, бачам, об, – базӯр овоз баровард мӯйсафед. Рустам тозон рафта, як пиёла об овард. Обро нӯшонданд, мӯйсафед каме ба худ омад.

– Боракалло, бачаҳоям, боракалло, умратон об барин дароз шавад, – дуо кард мӯйсафед. – Акнун рафтан гиретон, ман камтар дамавро гирифта, ба хонаам меравам.

Ҳоҷӣ Содӣқ

Супориш:

1. Калимаҳоеро, ки ба саволи кӣ? ҷавоб мешаванд, навишта гиред ва ба зерӣ исмҳои хос хат кашед ва шарҳ диҳед, ки онҳо номи кӣҳо ифода менамоянд.

2. Калима ва ибораҳои «мӯйсафеди дардманд», «канори роҳ», «аҳвол», «пиёла»-ро нависед ва бо онҳо ҷумла тартиб диҳед.

Машқи 51. Хонед. Мазмуни ҳикояро нақл кунед. Гӯед, ки чаро ҳикояча «Имтиҳон» номида шудааст?

ИМТИҲОН

Зарринаи хурдак сари дастархон нишасту даст ба себи хубонӣ бурд. Аммо табассуми падарашро дида, андаке хиҷолат кашиду себро ба ҷояш гузошт.

– Гир, гир, духтарам. Ин барои хӯрдан аст, на барои тамошо, – бо меҳрубонӣ рӯ овард падараш.

Ҷ себро газида, маънидорона ба акааш Сӯҳроб ва апааш Лутфия нигарист. Онҳо низ, аз чӣ бошад, байни худ пичир-пичир карда, паст-паст меҳандиданд. Заррина ҳайрон шуд. Охир, ӯ мисли рӯзҳои гузашта чойро нарезондааст. Саҳван дасташ ба чойники гарм нарасидааст.

Китоби суратдорашро ҳам надарондааст. Пас чаро ҳама ба ӯ асрорангез менигаранд?

Аҳли оила хӯрок меҳӯрданду дар бораи чизе сухан намеронданд. Хомӯширо падараш Салим-амак аз байн бардошт.

– Зарринаҷон, ту имрӯз сесола шудӣ. Мо ин рӯзро қайд мекунем. Акнун гӯй: гӯшат кани?

Заррина чашмони калон-калони сиёҳашро нимпӯш карда, гӯшашро нишон дод.

– Биниат? – савол дод Сӯҳроб.

Заррина биниашро нишон дод.

Саволҳо паи ҳам меомаданд. Заррина ҷавоб меод. Модар аз ҷавобҳои дурусти Заррина ба шавқ омада, ӯро гаштаю баргашта мебӯсид.

Супориш:

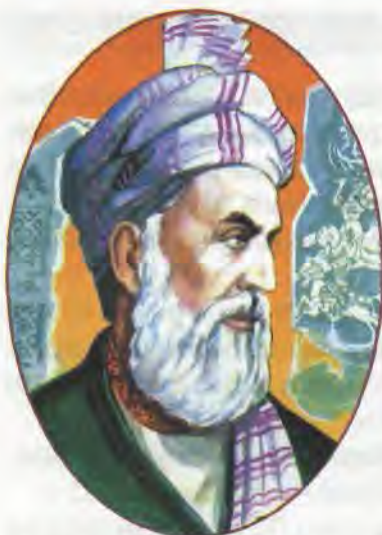
1. Исмҳои хосро нависед ва шарҳ диҳед.
2. Бо калима ва ибораҳои «Зарринаи хурдакак», «табассуми падар», «чойники гарм», «китоби суратдор» ҷумла тартиб диҳед.

ДАРСИ 43

ФИРДАВСӢ

**Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад.**

Абулқосим Фирдавсӣ шоири бузурги тоҷику форс мебошад. Фирдавсӣ ҳазор сол пеш зиндагӣ ва эҷод карда аст. Нақл мекунанд, ки дар замонҳои хеле қадим Тӯс ном паҳлавони номдоре будааст. Тӯс дар дарбори шоҳ Кайхусрав хизмат

мекардааст ва сардори лашкар будааст. Рӯзе аз рӯзҳо гапи Тӯс бо шоҳ мегурезад. Тӯс маҷбур мешавад, ки бо як қисм лашкар гурезад ва дар канори дарёи Кашафтрӯд пинҳон шавад. Ӯ дар ин ҷо шаҳре бунёд карда, бо номи худаш Тӯс мегузорад. Ин шаҳр ҳоло ҳам бо ҳамин ном дар Эрон мавҷуд аст.

Ана дар яке аз деҳаҳои наздики ҳамин шаҳр – деҳаи Бож, дар оилаи Фаҳриддини Аҳмад ном шахси бофазлу донишманд писаре таваллуд мешавад ва номашро Абулқосим мегузоранд, ки бо таҳаллуси Фирдавсӣ (Абулқосими Фирдавсӣ) машҳур аст. Абулқосими

Фирдавсӣ дар синни хурдсолӣ ба мактаб меравад ва дар таҳсилу илмомӯзӣ аз ҳамаи ҳамдарсҳояш пеш мегузарад. Вай, махсусан забон, адабиёт ва таърихро хеле дӯст медошт ва аз омӯзиши ин фанҳо ҳеҷ гоҳ хастаю зила намешуд. Диққати Абулқосимро бештар таърихи гузаштаи халқ, ҳаёту зиндагии қаҳрамонону паҳлавонони гузаштаамон, далерӣю нотарсии онҳо ҷалб менамуданд. Ӯ қаҳрамонию далерӣ ва корнамоии паҳлавонро, ки дар муҳофизати хоки муқаддасамон бар муқобили душманон нишон додаанд, ҷамъ намуда, ба риштаи назм мекашад ва китоби бузурге бо номи «Шоҳнома» менависад.

Дар «Шоҳнома» қаҳрамониҳои халқи мо дар гузашта тасвир ёфтааст. Ана яке аз он дostonҳо, ки чӣ тавр Рустами 9-сола пили сафедро мекушад:

Рустам дар утоқи худаш хуфта буд, ногоҳ шӯру ғавғое дар берун бармехезад. Рустам бедор мешавад.

Пили сафеди ҷангии Зол аз даҳшати душманон занҷирашро канда буду ҳар кӣ ва ҳар чизи пешомадаро хартум зада, меафканд, бо ду ханҷари дандонаш мешикофид, бо чаҳор сутуни пояш пахш мекард. Аз ғурришу наъраи ваҳмангези вай хун дар рағҳо ях мебааст.

Рустам аз ҷой ҷаҳиду гурзи гаронро бардошта, берун давид. Хизматгорони даргоҳи Зол аз тарси ин, ки мабодо ӯ дучори ҳамлаи

пил шавад, дар сахни сарой сари роҳашро гирифтанд. Рустам барошуфта, муште ба сари хизматгор зада буд, ки ӯ ба сари торс кафидаву гардани шикаста ба замин фуру ғалтид, хизматгорони дигар тарсида гурехтанд. Ҷавонпахлавон дарвозаи оҳанкӯби саройро бо гурзаш зада банду занҷири онро пора-пора карда, берун рафт. Нигоҳ кард, ки замин дар зери пой ӯ меларзид. Рустам наъраи шеронае кашида, далерона ба наздики пил рафт, пили дамон хартуми балоангезашро рост карда, ҳамлаовар шуд. Инак, ҳамин замон Рустамро ба хартумаш печонда мебардораду бар замин мезанад. Раъша бар андоми хизматгорон афтод ва ғиреве аз онҳо бархост, ки «Гурез! Гурез!», лекин Рустам аз ҷояш наҷунбид ва чун пил ба вай расид, гурзи гаронро ба сараш зад. Пил, мисли ин ки хоросанги ҳазорманӣ бар сараш фуруд омада бошад, ларзида, ҳам хӯрду ғалтид.

Таҳамтан яке гурз зад бар сараш,
Ки ҳам гашт болои кӯҳ пайкараш.
Биларзид бар худ кӯҳи Бесутун,
Ба захме биафтод хору забун.

ЛУҒАТ:

Зила – хаста, монда.

Ғирев – садои баланд.

Утоқ – хона, хучра.

Таҳамтан – яке аз лақабҳои Рустам.

Дамон – даҳшатнок.

Забун – мағлуб, шикастхӯрда.

Савол ва супориш:

1. Дар бораи бунёди шаҳри Тӯс чӣ фаҳмидед?
2. Абулқосим омӯзиши кадом фанҳоро бештар дӯст медошт?
3. Абулқосим Фирдавсӣ дар китоби худ «Шоҳнома» дар бораи чӣ менависад?
4. Пил чӣ гуна ба сари Рустам ҳамла овард?
5. Рустам бо кадом восита пилро зада афтонд?
6. Исмҳои хосро навишта, савол гузored.

ДАРСИ 44

Машқи 52. Аз рӯи нақшаи зерин дар бораи далерии Рустам иншо нависед.

1. Аз шӯру ғавғо бедор шудани Рустам.
2. Занҷирро кандани пил.
3. Сари роҳи Рустамро гирифтани хизматгорон.
4. Бо пил рӯ ба рӯ омадани Рустам.
5. Гурзи Рустам ва ҳалокати пил.

Машқи 53. Бозӣ. Бо ҳар як ҳарфи исми хоси Рустам дутой исми хоси дигар ёбед.

Намуна: Раҳим, Раъно, Убайд, ...

Машқи 54. Хонед, гӯед, ки шумо кӣ шудан мехоҳед. Матнро нависед ва ба зери исмҳои хос хат кашед.

Сурайё дар синфи IV «Б», Надим дар синфи IV «А» мехонанд. Надим табиатан бачаи шӯх буд ва ҳазлу шӯхиро дӯст медошт. Сурайё бошад, ин гуна сифатҳоро наменвисандид. Ин духтари хурдҷуссаи сиёҳчашм ва сабзина мисли калонсолон рост, ҷиддӣ гап мезад ва рафтор мекард. Вай дина бегоҳирӯзӣ дар худӣ ана ҳамин ҷо бо Надим аз хусуси касбу кор сухан карда, баъд гуфт, ки «ман ҳам монанди Шоиста Нозимова муаллима шудан мехоҳам».

М. Шарқӣ

Супориш:

1. Нависед. Зери исмҳои хос хат кашида, онҳоро шарҳ диҳед.
2. Калимаҳои «Сурайё», «хурдҷусса», «сиёҳчашм», «ҷиддӣ»-ро такроран нависед.

ДАРСИ 45

НАБАРДИ РУСТАМ БО АФРОСИЁБ

Афросиёб тахти Эронро ҳолӣ ва мамлакатро бесарвар дида, сулҳро вайрон кард ва бори дуввум бо лашкари беш ба Эрон тохт.

Аъёну ашроф дар талаби сардор ва лашкаркаш боз ба Зобул рафта, рӯи ниёз ба Золи Дастон оварданд.

Зол ба онҳо гуфт:

– Акнун пирӣ пушти паҳлавони маро чанбар кардааст, шамшери кобулӣ ба дастам гаронӣ мекунад. Аммо сипос мегузoram ба яздони пок, ки аз беҳи ман як шоҳи фаррух рӯид: писарам Рустам ҷои маро мегирад.

ӯ бо писари паҳлавонаш матлабро дар миён гузошт:

– ...Ҳанӯз аз лабат шир бӯяд ҳаме,

Дилат нозу шодӣ бичӯяд ҳаме.

Чӣ гуна фиристам ба дашти набард

Туро назди шерону мардони мард?

Рустами ҷавон ба падараш чунин посух дод:

– Эй номвар, чандест, ки ту маро фаромӯш кардаӣ, ҳол он ки бағумонам, аз воқеаи пили сафед ва кӯҳи Сипанд огоҳ будӣ. Замон замони ҷанг аст ва ҷои мард дар майдон. Душмани бераҳми хунхор омадааст, ки кишвари моро хароб ва халқи моро асир гардонад, дар ин вақт ман бо ин қуввату қудрате, ки дорам, агар ба муҳофизати ватанам барнахезам, номардам. Маро ба ҷанги Афросиёб бифирист, падар.

Зол аз гуфтори писараш хушнуд гашт, ба вай офарин хонд. Хоҳишашро пазируфт...

Замоне ҷанг сар шуд. Рустам назди падараш омада пурсид: Афросиёб, он марди бадандеш, он кони фитнаю офат рӯзи ҷанг дар кучо меистад, чӣ мепӯшад, дирафши худро дар кучо мефарозад, ки ман мехоҳам бо ӯ сарпанча занам?

– Рӯзи ҷанг вай дар як ҷой намеистад, – посух дод Зол. – Дирафшаш сиёҳ аст, хафтонаш ҳам сиёҳ, кулоҳи пӯлодин, ронаш ҳам пӯлодпӯш, рӯи пӯлод ба зарҳал пӯшонида. Ту ҳушёр бош, писар: Афросиёб чунон гурди размоварест, ки аз ҳайбаташ гурдаи наҳанг мекафад.

– Ман бо ӯ набард мекунам, – гуфт Рустам. Рахши пӯлодсумро барангехта, хурӯшону дамрон ба назди туронсипоҳ рафт. Афросиёб ӯро дида аз гурдони худ пурсид:

– Ин ҷавони аждаҳокирдор кист? Гуфтанд:

– Ба гурзи Сом омадааст, маълум мешавад, ки писари Золи Дастон аст.

– Рустам?! – Афросиёб чун киштии оббури мавчафкан аз байни сипоҳ ба пеш баромад.

Таҳамтан ўро аз нишонаҳояш шинохта, ба паҳлуи Рахш рон фушурд ва гурзи гаронро ба гардан баровард. Ба Афросиёб расида, гурзро гузошту яке ба камарбанди ҳариф чанг андохта ўро аз зин ҷудо кард, мехост кашон-кашон пеши Кайқубод барадаш, лекин нохост камарбанд канда шуду Афросиёб ба замин ғалтид, ҳамон лаҳза саворони туронӣ атрофашро печонда гирифтанд.

Сайд аз чанги Рустам ҷаст. Таҳамтан ба ҳасрат пушти даст газид, ки «Э дареғ, чаро бағал карда нагирифтаму аз камарбандаш кашидам!».

Афросиёби сахт латхӯрдаву дар хок ҷӯлидаро ҷанговаронаш бағал карда бурданд. Сипас ў савор шуда ба роҳи биёбон ақиб рафт.

Турониҳо аз мағлуб ва қариб ҳалок гардидани шоҳи худ дилшикаста шуданд. Сипоҳи Эрон якбора ба ҳучум гузашт.

Лашкари Турон тоб наёвард, шикаст хӯрд ва ҳазимат кард.

ЛУҒАТ:

Аъёну ашроф – бузургон, сардорон.

Яздони пок – худо.

Дирафш – байрақ.

Фарозидан – баланд бардоштан.

Хафтон – ҷомаи сипоҳиён, ки аз таги зиреҳ мепӯшанд.

Гурд – паҳлавон.

Размовар – ҷанговар.

Барангехтан – давондан.

Дамон – тозон.

Савол ва супориш:

1. Сардорони Эрон аз кӣ ёрӣ пурсиданд?
2. Зол ба онҳо чӣ ҷавоб дод ва ба писараш чӣ гуфт?
3. Рустам ба падараш чӣ посух дод?
4. Лаҳзаи тайёрии ҷанги Рустам бо Афросиёбро аз матн ёфта хонед ва нақл кунед.
5. Набард ба фоидаи кӣ анҷомид?
6. «Аз беҳи ман як шоҳи фаррух рӯид» чӣ маъно дорад?

ДАРСИ 46

Машқи 55. Аз матни «Набарди Рустам бо Афросиёб» исмҳои хосро навишта гиред ва савол гузоред.

Машқи 56. Бозӣ. Аввал ҳарфҳоро аз боло ба поён хонед, баъд номи чанд ноҳияи ҷумҳуриамонро фикр кунед, ки бо ҳамин ҳарфҳо сар мешаванд. Аввали номи ноҳияҳоро бо ҳарфи калон нависед.

п – ...	к – ...
а – ...	а – ...
д – ...	ф – ...
а – ...	т – ...
р – ...	а – ...
	р – ...

Намуна: п – Панҷакент, к – Кӯлоб.

Машқи 57. Хонед ва гӯед, ки суҳан дар бораи чӣ меравад ва дар бораи он чӣ гуфта шудааст?

Иқлими кӯҳистони Дарвозу Ванҷ махсусан, барои чормағз басо мувофиқ аст. Аз ин сабаб дар Ванҷу Қалъаихум майдонҳои васеи чормағз мавҷуданд. Мегӯянд, ки аз чормағзи Ванҷ қариб 60 ҳел дору тайёр мекунанд. Ҳатто барги ин чормағзро дар тибби халқӣ васеъ истифода мекунанд. Одатан, чормағз дер ҳосил медиҳад. Аммо дар ин ноҳияҳо навъи чормағзеро пайдо кардаанд, ки дар сесолагиаш ҳосил медиҳад.

Супориш:

1. Исмҳои хосро навишта гиред, савол гузоред ва гӯед, ки онҳо номҳои чиро истифода мекунанд?
2. Бо ибораҳои «иқлими кӯҳистон», «майдонҳои васеъ», «тибби халқӣ», «навъи чормағз» ҷумлаҳо тартиб диҳед.

ДАРСИ 47

АБЎАЛӢ ИБНИ СИНО

Донишмандони бузург мисли офтобанд. Рӯшноии дониш ва ақлу хиради онҳо ба тамоми ҷаҳон нур мепошад. Ин гуна одамон аз байни як халқу як миллат бароянд ҳам, ба ҳамаи ҷаҳониён тааллуқ доранд ва ҳамаи одамони рӯи замин номи онҳоро бо ифтихор мегиранд ва ёд мекунанд.

Яке аз чунин донишмандони бузурги ҷаҳон Абӯалӣ ибни Сино мебошад. Ибни Сино фарзанди халқи тоҷик буда, ҳазор сол пеш зиндагӣ ва эҷод кардааст.

Ибни Сино хондану навиштанро дар назди падараш меомӯзад ва баъд мустақилона ба омӯхтани илму дониш машғул мешавад. Вай аҳд мепайвандад, ки тамоми китобу илмҳои тиб, адабиёт, риёзӣ ва ғайраро омӯзад. Чунон мехонаду меомӯзад, ки дигар на китоб меконаду на илмҳои дигар. Ибни Сино аз паи ҷустуҷӯи китобҳои нав мешавад. Ана дар ҳамин вақт як воқеа рӯй медиҳад. Подшоҳи Бухоро – Амири Нӯҳ саҳт касал мешавад ва дарди ўро табибони қасри подшоҳ ва дигарон дармон карда наметавонанд. Ба амир мерасонанд, ки дар мулкамон як табиби нав баромадааст.

Ибни Синоро ба қаср мебаранд. Ў подшоҳро табобат мекунад. Подшоҳ ба ақлу дониши ҷавони 18-сола қоил шуда, мегӯяд: «Ту табиби хуб будай. Дарди маро шифо бахшидӣ. Акнун бигӯ, аз ман чӣ мехохӣ? Ҳар чӣ хоҳишат бошад, ман иҷро мекунам». Абӯалӣ ибни Сино шунида буд, ки дар қасри шоҳ китобхонаи бузурге ҳаст. Ў дер фикр накарда, аз подшоҳ хоҳиш мекунад, ки иҷозат диҳад, дар ҳамон китобхона кор кунад ва китоб бихонад.

Махсусан Ибни Сино дар соҳаи илми тиб шӯҳрати зиёд пайдо кард. Вай тамоми дардҳоро муоина карда, илоҷи онҳоро меёфт. Худаш дар як рубоиаш мегӯяд, ки ғайр аз марг дигар илоҷи ҳамаи дардҳоро ёфтааст:

Аз қаъри гили сияҳ то авҷи Зуҳал,
 Кардам ҳама мушкилоти гетиро ҳал.
 Берун частам зи қайди ҳар макру ҳиял,
 Ҳар банд кушода шуд, магар банди ачал.

Дар бораи Ибни Сино китобҳои бисёре навиштаанд, нақлу ривоятҳо мегӯянд. Ана яке аз он ҳикоятҳо:

Рӯзе табиби машҳур – Ибни Сино аз назди қабристонегузушт. Дид, ки гурӯҳи одамон ҳам шуда, мурдаеро ба хок месупоранд. Ибни Сино наздик шуд ва ҳам шуда, ба рӯи мурда нигоҳ карда гуфт:

– Эй мардум, шумо чӣ кор мекунед? Чаро одами зиндаро ба хок месупоред!?

Одамон ҳайрон шуданд ва даъво карданд, ки ин одам чӣ тавр метавонад зинда бошад, ки дирӯз боз мурда. Ибни Сино хоҳиш кард, ки мурдаро ба хонаи ӯ биёранд. Табиби донишманд дили мурдаро молиш додан гирифт. Баъди чанде дил ба қор сар кард ва он мард шифо ёфта, зиндагашро давом додан гирифт.

Савол ва супориш:

1. Абӯалӣ ибни Сино чӣ тавр меҳонд?
2. Ибни Сино подшоҳро табобат карда, аз ӯ чӣ хоҳиш кард?
3. Махсусан Ибни Сино дар қабристон соҳа шӯхрати ҷаҳонӣ пайдо кардааст?
4. Мазмуни рубоиро гӯед ва онро аз ёд кунед.
5. Дар бораи Ибни Сино боз қабристон ривоят ё ҳикояе шундаед, нақл намоед.

ДАРСИ 48

Машқи 58. Аз рӯи саволҳои зерин мазмуни ривоятро дар бораи Ибни Сино нависед ва сарлавҳа гузоред.

1. Ибни Сино дар қабристон чиро мушоҳида кард?
2. Ӯ ба одамон чӣ гуфт?
3. Абӯалӣ чӣ хоҳиш кард?
4. Табиб чӣ тавр мурдаро зинда кард?